Не пакідайце ж мовы нашай беларускай, каб не ўмёрлі!
ФРАНЦІШАК БАГУШЭВІЧ

Наша слова

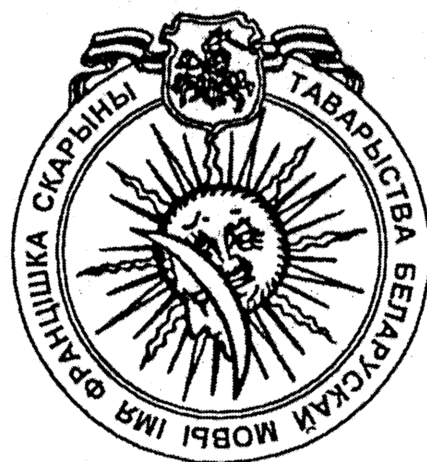

Газета выходзіць з сакавіка 1990 года №20 (508) 16 ТРАЎНЯ 2001 г.

НАСУСТРАЧ VII З'ЕЗДУ ТБМ

Што такое Таварыства беларускай мовы?

Грамадскае аб'яднанне "Таварыства беларускай мовы імя Францішка Скарыны" – гэта добраахвотная **непалітычная** арга-

Ніл Гілевіч, старшыня ТБМ у 1989-1997 гадах

нізацыя, у якой аб'ядналіся прадстаўнікі беларускай ***нацыянальнай эліты*** з мэтай забеспячэння рэальнага дзяржаўнага статусу мове карэннага этнасу Беларусі. Наша дзейнасць накіравана на забеспячэнне правоў беларускамоўных грамадзян карыстацца сваёй роднай мовай. Мы **не выступаем** за абмежаванне правоў рускамоўнага насельніцтва, але **дамагаемся** павагі да роднай мовы беларусаў. Мы – афіцыйна дзейная, у рамках заканадаўства структура, зарэгістраваная Міністэрствам юстыцыі як некамерцыйная **грамадская арганізацыя**.

Ад моманту ўтварэння з 1989 па 1997 гады арганізацыяй кіраваў Народны паэт Беларусі Ніл Гілевіч. Яго дзейнасць у якасці старшыні ТБМ і старшыні Камісіі Вярхоўнага Савету 12 склікання па адукацыі, культуры і захаванні гістарычнай спадчыны надала імпульс па вяртанню беларускай мовы ў грамадскае жыццё. Упершыню пасля 20-ці гадовага перапынку ў Менску адкрыліся першыя беларускія класы і школы. Беларускамоўная адукацыя пачала набываць элітарны статус. Кожная з беларускамоўных школ імкнулася атрымаць статус ліцэю, або гімназіі. Па-беларуску пачалі выкладацца асобныя прадметы ў ВНУ. Беларуская мова станавілася прэстыжнай, а яе носьбіт вызначаўся сваёй адукаванасцю.

У самы неспрыяльны для нашай арганізацыі перыяд з 1997 па 1999 гады, Таварыства ўзначаліў паэт Генадзь Бураўкін. Маючы вялікі досвед арганізацыйнай працы ў якасці старшыні Дзяржкамітэта БССР па тэлебачанні і радыёвяшчанні (1972-1990 гг.) і аўтарытэт Надзвычайнага і Паўнамоцнага пасла Беларусі пры Арганізацыі Аб'яднаных Нацый (1990-1994 гг.), спадар Генадзь належным чынам справіўся з роллю "крызіснага менеджэра". ТБМ не толькі змагло выстаяць, але і значна актывізаваць сваю дзейнасць па ўсёй тэрыторыі нашай краіны і за яе межамі.

З 1999 года і па сённяшні дзень Таварыства ўзначальвае кандыдат гістарычных навук, вядомы грамадскі дзеяч Беларусі Алег Трусаў. Пад яго энергічным кіраўніцтвам ТБМ здолела ператварыцца ў сапраўдную агульнабеларускую арганізацыю. Структурныя падраздзяленні Таварыства дзейнічаюць у 73 рэгіёнах краіны са 118. Сябрамі ТБМ з'яўляюцца таксама жыхары Іркуцка, Санкт-Пецярбурга, Масквы, Рыгі, Вільні, Беластока, Прагі. Вядзецца актыўная работа па распрацоўцы Стратэгіі развіцця беларускай мовы ў XXI стагоддзі, у якой прадугледжваецца компекс мерапрыемстваў, накіраваных на доўгатэрміновую перспектыву, а менавіта:

- стварэнне беларускамоўнага спадарожнікавага тэлеканала;
- арганізацыя дзейнасці сецевага (INTERNET) – партала для атрымання вышэйшай адукацыі беларускамоўнымі грамадзянамі ва універсітэтах Еўропы;
- адкрыццё Беларускага нацыянальнага універсітэту;
- фукцыянаванне спеўных – клубаў для аматараў беларускай песні і г.д.

Таварыства беларускай мовы выказвае шчырую зацікаўленасць у супрацоўніцтве з шырокім колам арганізацыяў, прадпрыемстваў, прадпрымальнікаў і прыватных асоб, якія звязваюць сваю будучыню з Беларуссю і прыхільна ставяцца да роднай мовы беларусаў.

Генадзь Бураўкін, старшыня ТБМ у 1997-1999 гадах

Беларуская мова – гэта сучасная мова, у якой адлюстравана наша мінулае і сучаснасць, у якой будзе выказана наша будучыня

Беларуская мова – гэта нашая мова

❖ Беларуская мова – гэта аснова і складовая частка кожнага з нас. Яна дае нам больш глыбокае разуменне саміх сябе. Яна звязвае нас з нашым мінулым.

❖ Беларуская мова – унікальная мова, створаная шматлікімі пакаленнямі нашых папярэднікаў дзеля таго, каб задавальняць нашы патрэбы, як патрэбы беларускага народа.

❖ Беларуская мова – наймацнейшая і найвыразнейшая прыкмета нашай нацыянальнай тоеснасці.

❖ Некаторыя людзі сутыкаюцца з гэтым упершыню, калі выязджаюць за мяжу. Вярнуўшыся, яны пачынаюць размаўляць па-беларуску, каб пацвердзіць сваю прыналежнасць да нацыі беларусаў.

Ці ведаеце Вы?

➢ *Што беларускай мове чатыры тысячы гадоў.*

➢ *Што кнігадрукаванне мастацкай літаратуры на беларускай мове пачалося на шмат раней, чым на рускай мове.*

➢ *Што ў часы Вялікага княства Літоўскага беларуская мова была не толькі дзяржаўнай, але і з'яўлялася мовай дыпламатычных зносін у Еўропе.*

➢ *Што самы вялікі збор фальклору ў краінах Цэнтральнай і Усходняй Еўропы зафіксаваны на беларускай мове.*

➢ *Што беларуская мова і літаратура вывучаюцца ў 12 універсітэтах за межамі Беларусі.*

Беларуская мова дае нам належнае бачанне

❖ Наша бачанне свету і спосаб яго аналізу глыбока ўкаранёны ў беларускай мове. Беларуская мова дае нам арыгінальнае бачанне навакольнага свету, якое грунтуецца на гісторыі і досведзе беларускага народа.

❖ Яна ўзбуджае ў нас нацыянальную самапавагу, гонар тым, што мы беларусы. Яна дапамагае нам ставіцца да навакольнага свету станоўча і з даверам.

❖ Важнасць нацыянальнай мовы і культуры ў падтрымцы палітычнай і эканамічнай незалежнасці даўно ўсім вядомыя.

Дзеці атрымліваюць карысць, вывучаючы беларускую мову

❖ Вывучэнне беларускай мовы – гэта важны складовы элемент развіцця кожнага беларускага дзіцяці. Мы павінны стварыць ім як мага лепшыя магчымасці дзеля таго, каб яны маглі належным чынам ацаніць сваю культуру, сваю спадчыну.

Алег Трусаў, старшыня ТБМ у 1999-2001 гадах

❖ Вывучэнне беларускай мовы з малых гадоў добра дапамагае ў вывучэнні іншых моў, асабліва славянскіх і заходнееўрапейскіх. Яно пашырае інтэлектуальныя здольнасці дзіцяці і дае разуменне розных моўных структур. Беларуская мова дае дзецям давер да саміх сябе і ўменне працаваць з іншымі мовамі і культурамі.

❖ Беларуская мова была перададзена нам нашымі папярэднікамі. Справа гонару для нас перадаць яе наступным пакаленням

Новае разуменне

❖ Апошнім часам многія людзі прыходзяць да разумення важнасці беларускай мовы для іх жыцця, для жыцця іх дзяцей і для будучыні беларускага народа.

❖ Многія рускамоўныя бацькі накіроўваюць сваіх дзяцей у школы і дзіцячыя садкі з беларускай мовай навучання.

❖ Многія дарослыя апошнім часам самі імкнуцца навучыцца размаўляць па-беларуску.

Ключ да нашага будучага развіцця

❖ Беларуская мова мае вялікае значэнне для вызначэння нашай будучыні.

❖ Нашы рашэнні адносна нашай будучыні павінны зыходзіць ад нас саміх з разуменнем таго, што мы можам перадолець нашы праблемы, з таго, што мы незалежныя і пакладаемся самі на сябе.

❖ Падтрымка і ўзнаўленне ў правах нашай нацыянальнай мовы – гэта самы надзейны шлях да таго, каб мы сталі даваряць сабе як цывілізаванаму народу.

Сяброўскі білет сябра ТБМ імя Францішка Скарыны новага ўзору за № 1000 выпісаны 7 траўня 2001 года на імя Святланы Воранік з Берасцейскай гарадской арганізацыі. Яна запрошана на VII з'езд ТБМ. Віншуем!

Што такое Таварыства беларускай мовы?

Таварыства беларускай мовы гэта:

1. Берасцейская гарадская арганізацыя
2. Столінская раённая арганізацыя
3. Пружанская раённая арганізацыя
4. Пінская гарадская арганізацыя
5. Пінская раённая арганізацыя
6. Бярозаўская раённая арганізацыя
7. Кобрынская суполка
8. Івацэвіцкая суполка
9. Баранавіцкая гарадская арганізацыя

10. Віцебская абласная арганізацыя
11. Віцебская гарадская арганізацыя
12. Віцебская раённая арганізацыя
13. Аршанская гарадская арганізацыя
14. Браслаўская суполка
15. Бешанковіцкая суполка
16. Верхнедзвінская раённая арганізацыя
17. Гарадоцкая раённая арганізацыя
18. Глыбоцкая раённая арганізацыя
19. Коханаўская суполка
20. Лёзенская суполка
21. Міёрская суполка
22. Наваполацкая гарадская арганізацыя
23. Полацкая гарадская арганізацыя
24. Полацкая раённая арганізацыя
25. Пастаўская раённая арганізацыя
26. Шуміленскія суполкі
27. Шаркаўшчынская раённая арганізацыя
28. Ушацкая раённая арганізацыя

29. Гарадзенская абласная арганізацыя
30. Гарадзенская гарадская арганізацыя
31. Гарадзенская раённая арганізацыя
32. Астравецкая суполка
33. Бярозаўская гарадская арганізацыя
34. Ваўкавыская рэгіянальная арганізацыя
35. Дзятлаўская раённая арганізацыя
36. Карэліцкія суполкі
37. Лідская гарадская арганізацыя
38. Лідская раённая арганізацыя
39. Мастоўская раённая арганізацыя
40. Навагарадская суполка "Ўзвышша"
41. Слонімскія суполкі
42. Смаргонская раённая арганізацыя

43. Гомельская абласная арганізацыя
44. Гомельская гарадская арганізацыя
45. Акцябрская раённая арганізацыя
46. Дабрынская суполка (Ельск)
47. Жлобінская гарадская арганізацыя
48. Жыткавіцкая раённая арганізацыя
49. Мазырская гарадская арганізацыя
50. Рэчыцкая суполка
51. Калінкавіцкая гарадская арганізацыя
52. Светлагорская гарадская арганізацыя
53. Магілёўская абласная арганізацыя
54. Магілёўская гарадская арганізацыя
55. Асіповіцкая раённая арганізацыя
56. Бабруйская суполка
57. Бялыніцкая гарадская арганізацыя
58. Горацкая раённая арганізацыя
59. Крычаўская суполка
60. Касцюковіцкая суполка
61. Мсціслаўская суполка
62. Хоцімская суполка
63. Чэрыкаўская суполка
64. Шклоўская раённая арганізацыя

65. Менская абласная арганізацыя
66. Барысаўская гарадская арганізацыя
67. Вілейская раённая арганізацыя
68. Жодзінская гарадская арганізацыя
69. Клецкая раённая арганізацыя
70. Крупская суполка
71. Маладзечанска гарадская арганізацыя
72. Маладзечанская раённая арганізацыя
73. Менская раённая арганізацыя
74. Мікуліцкая суполка (Беразіно)
75. Мядзельскія суполкі
76. Нясвіжская раённая арганізацыя
77. Салігорская гарадская арганізацыя
78. Старадарожская суполка
79. Смілавіцкая пасялковая арганізацыя
80. Смалявіцкая суполка
81. Слуцкая раённая арганізацыя
82. Стаўпецкая раённая арганізацыя
83. Пухавіцкая раённая арганізацыя
84. Уздзенская суполка

85. Менская гарадская арганізацыя
86. Першамайская раённая арганізацыя
87. Кастрычніцкая раённая арганізацыя
88. Партызанская раённая арганізацыя
89. Фрунзенская раённая арганізацыя
90. Ленінская раённая арганізацыя
91. Цэнтральная раённая арганізацыя
92. Маскоўская раённая арганізацыя
93. Савецкая раённая арганізацыя
94. Заводская раённая арганізацыя

95. Іркуцкая рада ТБМ
96. Маскоўская рада ТБМ
97. Санкт-Пецярбургская рада ТБМ
98. Віленская рада ТБМ
99. Рыжская рада ТБМ
100. Беластоцкая рада ТБМ
101. Пражская рада ТБМ
102. Севастопальская рада ТБМ

Праект, прапанаваны Рэспубліканскай Радай ТБМ

Парадак дня і рэгламент працы VII з'езду ТБМ

8.00 – 9.30 – рэгістрацыя, Дом літаратара, г. Менск, вул. Фрунзе, 5.

9.30 – адкрыццё з'езду, Дом літаратара, г. Менск, вул. Фрунзе, 5.

9.30 – 9.45 – выбары мандатнай, падліковай і рэдакцыйнай камісій, сакратарыяту з'езду.

9.45 – 10.25 – вітальнае слова гасцей з'езду.

10.30 – 10.50 – даклад Старшыні ТБМ Алега Трусава "Асноўныя вынікі дзейнасці ТБМ у справаздачны перыяд (красавік 1999 - травень 2001 г. г.)".

10.50 -- 11.00 -- судаклад намесніка Старшыні ТБМ Людмілы Дзіцэвіч "Культурна-асветніцкая дзейнасць ТБМ".

11.00 – 11.10 – справаздачны даклад Старшыні Рэвізійнай камісіі ТБМ Уладзіміра Кішкурны.

11.10 – 11.20 – даклад галоўнага рэдактара "Нашага слова" Станіслава Судніка.

11.20 – 12.15 (3 – 5 хвілін) – спрэчкі па дакладах.

12.15 – 13.00 – выбары кіраўніцтва ТБМ. (Старшыня, намеснікі, Рада ТБМ, Рэвізійная камісія ТБМ, галоўны рэдактар газеты "Наша слова").

Прыняцце Пастановы з'езду "Аб сяброўстве ў Радзе ТБМ".

Прыняцце Палажэння "Аб рабоце Рэвізійнай камісіі ТБМ".

13.00 – 14.00 – перапынак на абед.

14.00 – 15.30 – інфармацы аб рабоце над Праектам "Стратэгіі развіцця беларускай мовы ў XXI стагоддзі."

14.00 -- 14.10 -- інфармацыя Алега Трусава.

14.10 -- 14.30 -- інфармацыя Леаніда Лыча.

14.30 -- 14.50 -- інфармацыя Сяргея Запрудскага.

14.50 -- 15.00 -- інфармацыя Станіслава Судніка.

15.30 – 16.30 – абмеркаванне і прыняцце "Дэкларацыі аб беларускай мове".

16.35 – закрыццё з'езду.

16.45 – 17.00 – першае пасяджанне новай Рады ТБМ. (Абранне новага Сакратарыяту ТБМ. Зацверджанне складу рэдкалегіі газеты "Наша слова").

Павел Сцяцко

Культура мовы

ПРА АДМЫСЛОВАСЦЬ І НАТУРАЛЬНАСЦЬ МОВЫ ЎНІКАЛЬНАГА ВЫДАННЯ

Прафесар Аляксей Пяткевіч, загадчык кафедры беларускай культуры Гарадзенскага ўніверсітэта імя Янкі Купалы, нядаўна выдаў унікальную кнігу "Людзі культуры з Гродзеншчы-ны" (Гродна: ГрДУ, 2000. – 356 с.). Гэта чарговае адмысловае выданне таленавітага навукоўца, арыгінальнае як сваім зместам, так і моваю.

Кніга змяшчае каля 800 персаналіяў пра славутых людзей культуры заходняга рэгіёну Беларусі – Гарадзеншчыны. У прадмове "Ад аўтара" даследчык слушна піша: "Людзі ж павінны ведаць сваіх вядомых землякоў – продкаў і сучаснікаў, якія шмат зрабілі дзеля Бацькаўшчыны, дзеля дабра і хараства на зямлі. А ведаць – значыць і цаніць, і шанаваць, і ганарыцца. Таму выданне мусіць дапамагчы чытачу самаўсведамляцца, належна трактаваць сябе і суродзічаў, будзіць пачуццё годнасці, без якога няма асобы, будзіць урэшце, пачуццё патрыятызму" (с.3).

У даведніку падаюцца звесткі пра асобаў, якія "пакінулі прыкметны след у культуры краю, культуры Беларусі і свету".

Без сумневу кніга прафесара А. Пяткевіча паспяхова будзе выконваць сваё прызначэнне – "будзіць пачуццё годнасці, пачуццё патрыятызму", гонару за свой край, родную Бацькаўшчыну Беларусь.

У нашай рубрыцы мы звернем увагу на адмысловасць і натуральнасць мовы гэтага выдання. І найперш – на формы іменаў і іменаў па бацьку гэтага даведніка. У кнізе падаюцца імёны ў натуральнай беларускай форме – без штучных канцавінаў (фіналаў) *–ій, -ый:* Анатоль, Апанас, Аркадзь, Арсень, Васіль, Вінцэсь, Кандрат, Рыгор і пад. І ў імёнах па бацьку няма ў напісаннях мяккага знака *(ь)*, які паказвае па суфіксаве *"й"* – варыянт фіналі *–ій, -ый*, як гэта бачым у трасянкавай мове некатарых перыядычных выданняў. Да прыкладу, Анатольевіч (вымаўляем напісанае: Анатол'йэв'іч) Васільевіч (Вас'іл'йэв'іч). Так, на с.17 даведніка "Людзі культуры з Гродзеншчыны" чытаем: "Анішчык Аркадзь Аркадзевіч", на іншых: "Антон Васілевіч Баліцкі" (с.22).

Няма ў даведніку і штучнага імя Іосіф, форма якога парушае закон гармоніі гукаў беларускай мовы (збег галосных у межах адной марфемы). Замест яго выкарыстоўваюцца ў даведніку натуральныя беларускія нацыянальныя імёны Восіп і Язэп: Кавалеўскі Восіп Міхайлавіч (с.120), Германовіч Язэп Станіслававіч (с.8). Ад іх і формы іменаў па бацьку: Багдзевіч Анатоль Восіпавіч (с.20).

Бачым у кнізе і такія нацыянальна-адметныя імёны беларусаў, як Алесь, Мікола, Міхась, Пятрусь... Праўда, яны, як і ў "Беларускай Савецкай Энцыклапедыі", не прызнаюцца за афіцыйныя і ў дужках пасля іх паказваецца афіцыйная (звычайна расейскамоўная) форма: Белакоз Алесь (Аляксандр Мікалаевіч,с.27), Скобла Міхась (Міхаіл Уладзіміравіч, с.271), Даніловіч Мікола (Мікалай Аляксандравіч, с.81). Аднак гэтая савецкая "інтэрнацыянальная" практыка "БелСЭ" ужо адкінута ў выданнях незалежнай Рэспублікі Беларусь, бо гэтак званыя "гутарковыя формы" іменаў (паводле савецкай традыцыі) у суверэннай Беларусі вызнаюцца, як афіцыйныя, дакументавыя. Так, у кнізе "Беларуская мова: Энцыклапедыя" (Мн., Белар. энцыклапедыя імя Петруся Броўкі, 1994) падаюцца: Міхась Ціханавіч Лынькоў, Пятро Фёдаравіч Глебка і пад.

І ў сучасным перыядычным навуковым друку, як афіцыйныя, выкарыстоўваюцца нацыянальна-беларускія імёны. Да прыкладу, у штомесячным навукова-метадычным часопісе Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь "Роднае слова" (1999. №10) чытаем: "Галоўны рэдактар Міхась Шавыркін. Рэдакцыйная калегія: Алесь Бельскі, Мікола Мішчанчук, Міхась Скобла...". У часопісе "Беларусь" (1999. №12): "Часопіс рэдагавалі: Міхась Чарот (1930-1932), Мікола Хведаровіч (1932 – 1933)...".

Бачым у даведніку і натуральныя формы жаночых іменаў: Тацяна (Маліноўская Тацяна Рыгораўна, с.197), Жана (Сіплівеня Жана Сямёнаўна, с.269), Наталля ды інш. А таксама імёны па бацьку: Сідаровіч Васіль Лукашавіч (с.266), Бічэль Данута Янаўна (с.32)...

Аўтар кнігі "Людзі культуры з Гродзеншчыны" свядома не прымае і іншых аспектаў савецкай расейска-беларускай моўнай трасянкі, напрыклад, дзеяслоўных формаў з суфіксамі *–уч- (-юч-), -ач-(-яч-)*. У кнізе чытаем: "на кіраўнічай рабоце" (с.25) (а не "кірующай"). Выкарыстоўваюцца натуральныя словаформы роднага склону множнага ліку з канчаткамі *–аў (-яў)* (на месцы трасянкавага *–ей* ці нулявога канчатка): *фізічных якасцяў* (с.110), *лінгвістычных дысцыплінаў* (с.136), *замежных моў* (с.35).

З прыемнасцю заўважаем у даведніку выкарыстаныя знакамітым аўтарам адмысловая беларуская

словы: *рада* (а не штучнае, бескаранёвае ў нашай мове пазычанне *савет*): на с.25 чытаем: "Сябра Вучонай Рады Гродзенскага педінстытута", *філія, вучэльня* "Плешчаніцкая філія Мінскай вучэльні" (с.110), *управа*: "З 1997 – першы намеснік старшыні ўправы Саюза беларускіх пісьменнікаў" (пра Іпатаву В. М., с.119), *выстава, медычны* (факультэт), з сям'і *лекара* ды іншыя.

Справядліва выкарыстоўваюцца прафесарам А. Пяткевічам натуральныя формы складаных прыметнікаў, якія маюць прыметнікавую аснову ў абедзвюх сваіх частках: *фізічна-матэматычны факультэт, гістарычна-філалагічны і гістарычна-педагагічны факультэт*. Праўда, сустрэлася і *геолага-геаграфічны* (на месцы *геалагічна-геаграфічны*).

У абсяжным даведніку (356 старонак) не ўдалося ўсё дагледзець. Сустракаюцца асобныя арфаграфічныя недакладнасці: *Прэабражэнскі* замест нарматыўнага *Праабражэнскі* (с.241), *Маладзечненская семінарыя* (с.103) на месцы правільнага *Маладзечанская* (з суфіксам *–ск-*, а не рас. *–енск-*), *Н'ю-Йорк*, якое трэба пісаць *Нью-Ёрк* (як і "Родным слове", "Полымі" і інш.), бо мяккі знак тут служыць для абазначэння мяккасці першага гука *[н']*, а спалучэнне *"йо"* абазначаецца літарай *"ё"* (параўн.: *ёд* (рас. *йод*).

Сканчаючы гаворку пра адмысловасць мовы даведніка "Людзі культуры з Гродзеншчыны", хачу яшчэ падкрэсліць: слынны навуковец і педагог прафесар Аляксей Пяткевіч ідзе ў нагу з адраджэнцкімі тэндэнцыямі, выкарыстоўвае моўныя адзінкі, якія адпавядаюць сістэмна-структурным заканамернасцям беларускай нацыянальнай мовы, свядома не прымаючы беларуска-расейскай моўнай трасянкі, якая запаланіла акадэмічныя слоўнікі і іншыя афіцыйныя выданні.

Даведнік "Людзі культуры з Гродзеншчыны" з поспехам будзе спрыяць беларускаму нацыянальна-культурнаму адраджэнню як сваім зместам, так і адмысловасцю мовы.

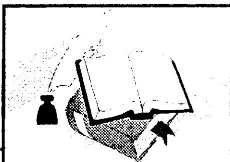

Зігзагі да Нацыянальнага універсітэту

Наяўнасць сваіх нацыянальных універсітэтаў для кожнага народа з'яўляецца абавязковай умовай яго паступовага эканамічнага, культурнага і палітычнага жыцця, гарантыяй яго грамадзянскай самасвядомасці, а з ёю – дзяржаўнай самастойнасці і незалежнасці. Гэтая аксіёма пацвярджаецца гістарычным досведам многіх народаў, у тым ліку і нашым беларускім. Нездарма ўсе захопнікі, якія ставяць галоўнай мэтай авалоданне чужой тэрыторыяй і прыроднымі рэсурсамі паняволеных народаў, адной з першых задач свайго панавання ставяць ліквідацыю нацыянальнай эліты, у тым ліку і шляхам знішчэння іх вышэйшай школы, бо нацыянальнай адукацыі вельмі цяжка такую эліту выхаваць. Так былі зліквідаваныя расійскім імперыялізмам на Беларусі Віленскі універсітэт і Полацкая акадэмія ў XIX ст., так знішчаліся польскія універсітэты гітлераўскім фашызмам у XX стагоддзі.

Здабытыя цаной велізарных ахвяр незалежнасць Беларусі выклікала інтэнсіўны працэс пераўтварэння савецкіх ВНУ ў нацыянальныя універсітэты. Без перабольшання можна сцвярджаць, што ў гэтай перабудове адным з лідэраў стаў Беларускі дзяржаўны педагагічны універсітэт імя Максіма Танка. Шмат было зроблена для пераходу на беларускую мову выкладання, з энтузіязмам падтрыманага пераважнай большасцю выкладчыкаў і студэнтаў. На беларускую мову пераводзілася справаводства, выхаваўчы працэс і методыка-вытворчая інфармацыя, пачаўся перагляд і ўдакладненне зместу навучальных дысцыплін.

Антыбеларуская ўлада, што адхіліла дэмакратычныя сілы ад кіравання краінай, першы адкрыты ўдар па беларусізацыі нанесла менавіта ў Беларускім педуніверсітэце, які праз некалькі гадоў страціў усе здабыткі ў гэтай справе і беларускім стаў па сутнасці толькі па назве, гэтак, напрыклад, як калісьці тры "беларускія" франты, г.зн. беларускім паводле тэрытарыяльнай прыкметы. Бо беларускасць у ім паверхоўная, носіць касметычны характар.

Аднак няўхільная логіка адраджэння і аптымістычныя перспектывы развіцця нашага грамадства няўмольна ставяць на парадак дня задачу як найхутчэйшага стварэння, адкрыцця Беларускага нацыянальнага універсітэту. Гэтая ідэя набывае ўсё большую падтрымку грамадства і гатовая пераўвасобіцца ў рэальнасць. У якасці контраргументу гэтай неабвержна слушнай ідэі ў асяроддзі кіраўніцтва Белпедуніверсітэту імя М. Танка і Белдзяржуніверсітэту (былога імя Леніна) сталі выказвацца сцверджанні, нібыта гэтыя ВНУ ўжо з'яўляюцца нацыянальнымі універсітэтамі і ніякага новага ствараць не трэба, тым больш што зараз там быццам ідзе інтэнсіўнае пераўтварэнне іх у нацыянальныя універсітэты. Калі б было так, то, як кажуць, - памагай Божа!

Аднак, на жаль, у БДПУ імя М.Танка апошнім часам беларускай мове становіцца ўсё больш няўтульна. Пачынаючы з гэтага навучальнага году на неспецыяльных (г. зн. нефілалагічных) факультэтах колькасць часу на вывучэнне беларускай мовы скарацілі з 90 гадзін да 60, што радыкальна змяншае магчымасць засваення мовы. Ды і сам курс прадмету перастаў называцца "беларуская мова", а толькі "прафесійная лексіка" (у залежнасці ад спецыяльнасці), а гэта ўжо вызначае і скіраванасць не на сістэмнае вывучэнне беларускай мовы, а толькі – на раздзел лексікалогіі. Беларуская мова выцясняецца з навучальнага працэсу, дзе толькі і як толькі можна. Напрыклад, на дэфекталагічным факультэце ў папярэднія гады яна вывучалася на працягу амаль усяго тэрміну навучання, а цяпер толькі адзін год. Усе папярэднія гады дапускны дыктант да дзяржаўнага экзамену студэнты пісалі па беларускай мове, а зараз – па рускай. На факультэце педагогікі і методыкі пачатковага навучання з дадатковай спецыяльнасцю "беларуская філалогія", да прыкладу, на чацвёртым курсе па-беларуску заняткі праводзяцца толькі па матэматыцы ды выкладаюцца прадметы філалагічнага цыклу. Нават курсавыя працы на гэтым курсе, якія раней згодна з традыцыяй размяркоўваліся прыкладна раўнамерна па матэматыцы, педагогіцы, беларускай і рускай мове, у гэтым годзе большую палову з 55 студэнтаў чамусьці скіравалі на методыку рускай мовы. І гэта па спецыяльнасці "настаўнік пачатковых класаў і беларускай мовы і літаратуры". Справаводства практычна пераведзена на рускую мову, інфармацыйныя стэнды ўсё больш становяцца рускамоўнымі дый нават таблічкі на дзвярах беларускія засталіся тыя – з даўніх часоў, новыя пішуцца ўжо звычайна па-руску.

І яшчэ "новум" – ажывае, праўда, пакуль што ціха і нясмела, адна даўняя, здавалася б, забытая савецкая завядзёнка – вызваляць ад экзамену па беларускай мове, а значыць і ад яе вывучэння студэнтаў, якія беларускай мовы не ведаюць і вывучаць яе не хочуць. Выявіўся такі паварот справы ў мінулую зімовую сесію. Чалавек восем студэнтаў факультэту псіхалогіі, якія заняткі па беларускай мове фактычна ігнаравалі, бо да іх не рыхтаваліся і прапускалі, здаваць экзамен не з'явіліся. Дзіўна, але "ратаваць" іх кінуўся прарэктар В. І. Талкачоў, былы прэс-сакратар адміністрацыі прэзідэнта, які развіў актыўную дзейнасць на пошук законных падстаў для вызвалення гэтых студэнтаў ад здачы экзамену па беларускай мове. Невядома, чым уся гэтая ініцыятыва прарэктара закончыцца ці ўжо закончылася, але патэнцыяльныя "вызваленцы" да выкладчыка за ўвесь пасляесесійны час на экзамен не з'яўляліся і з просьбай пра кансультацыі або дадатковыя заняткі не звярталіся.

Усё сказанае не з'яўляецца вынікам якогасьці адмысловага пошуку. Негатыўнае стаўленне да беларускай мовы відаць на кожным кроку. І пра нейкія захады да пераўтварэння Беларускага дзяржаўнага педагагічнага універсітэту імя М. Танка ў Нацыянальны універсітэт гаварыць проста няма ніякіх падстаў, бо ўсе зрухі якраз адбываюцца ў адваротным кірунку.

В. Бекіш, дацэнт каф. бел. мовы і методыкі.

Не шануюць родную мову

Круглянскі раён – адзін з тых адміністрацыйных адзінак Беларусі, дзе не шануюць матчыну мову. Аб гэтым, у прыватнасці, можна меркаваць па тым, што ўва ўсім раёне няма ніводнага беларускамоўнага класа ці дзіцячага садка.

Амаль усе культурна-масавыя мерапрыемствы, якія праводзіць раённы Дом культуры ажыццяўляюцца на расейскай мове. І толькі ў самым пачатку гэтых мерапрыемстваў, хутчэй за ўсё для блізіру, 1-2 нумары гучаць на беларускай мове.

Больш таго "дзякуючы" намаганням аддзелу культуры райвыканкаму амаль 100% афішаў і аб'яў пішацца не на мове тытульнай нацыі. І гэта адбываецца нават тады, калі пішуцца аб'явы па правядзенні беларускіх нацыянальных святаў і іншых падобных мерапрыемстваў.

Асабліва здзіўляе той факт, што па выніках працы за мінулы год аддзел культуры Круглянскага райвыканкаму прызнаны ў ліку прызёраў сярод падобных устаноў Магілёўскай вобласці.

У сувязі з гэтым узнікае законнае пытанне – а якую культуру прапагандуюць культурна-асветніцкія ўстановы Круглянскага раёну?

Святаслаў Фёдаравіч Маханёк, г. п. Круглае.

Літоўскай асацыяцыі беларусістаў – 10 гадоў

"Як ты дарага мне, мая родная мова!
Мілагучнае, звонкае, роднае слова!..
Не дазволю, не дам, не прадам, не змяняю.
І да смерці за волю яе пастаю!"
("Першая клятва", Ніл Гілевіч).

У Віленскім педагагічным універсітэце адбылася юбілейная навуковая канферэнцыя "Дзесяцігоддзе асацыяцыі беларусістаў Літвы". У канферэнцыі прымаў удзел прэзідэнт (МАБ) прафесар Адам Мальдзіс. Коратка распавёў пра дзейнасць беларусістаў свету і, як адну з лепшых, якая плённа працуе, назваў літоўскую асацыяцыю. Усё пачыналася ў 1990 годзе, калі ўдзельнікі міжнароднай канферэнцыі, прысвечанай 500 годдзю з дня нараджэння Фр. Скарыны, выступілі з ініцыятывай аб стварэнні асацыяцыі, якая спрыяла б даследаванням па беларусазнаўству, на пашыраным паседжанні прыняла ўдзел і Альма Лапінскене з Літвы. Яна ўвайшла ў аргкамітэт. Так у 1990 годзе стварылася і літоўская асацыяцыя, 27 лютага 1991 года адбыўся першы ўстаноўчы сход, на якім удзельнічалі дзесяць чалавек, у асноўным перакладчыкі, сярод іх быў і Лявон Луцкевіч. Першым мерапрыемствам літоўскай асацыяцыі было святкаванне 500-годдзя з дня нараджэння Фр. Скарыны, якое ладзілі "Сябрына" і ТБК у палацы мастацтваў. За дзесяць гадоў актыўнай дзейнасці асацыяцыі праведзены 34 паседжанні, праведзены дзве навуковыя канферэнцыі. У 1994 годзе на літоўскай мове выйшла кніга Ул. Караткевіча "Дзікае паляванне караля Стаха", пераклад Альмы Лапінскене. 1997 год, выходзіць раман В. Коўтун "Крыж міласэрнасці", пераклад, таксама, А. Лапінскене. 1997 год – кніга народнага пісьменніка Беларусі – Васіля Быкава "Альпійская балада", пераклад Альгімантаса Антанавічуса.

Газета "Эхо Литвы" пісала: "Асноўная мэта выдання гэтай кнігі з'яўляецца аднавіць сувязі з Беларуссю ў галіне літаратуры, культуры, сувязі, якія раней былі цеснымі і сяброўскімі і каторыя ў апошні час значна аслаблі. Сапраўды, парваць лягчэй, наладзіць значна цяжэй. У 1999 годзе на літоўскай мове выйшла кніга С. Алексіевіч "Чарнобыльская малітва", пераклад Альмы Лапінскене. Прэзентацыі адбываліся ў Саюзе пісьменнікаў Літвы, з запоўненымі заламі слухачоў. Шмат было сустрэч з пісьменнікамі – В. Коўтун, Г. Далідовічам, А. Разанавым, Н. Гілевічам, Р. Барадуліным, А.Вярцінскім, В. Іпатавай, Кр. Лялько, С. Аляксіевіч, В. Быкавым, С. Законнікавым. Наладзілася сувязь з Л. Дранько-Майсюком, М. Скоблам, І. Пракаповіч, В. Жуковіч. У Вільні жыве паэт і перакладчык А. Мінкін, пісьменнік Аляксей Анішчык, жыла старэйшая пісьменніца Зоська Верас. За дзесяць гадоў шырока адзначаліся юбілеі Фр. Скарыны, Фр. Багушэвіча, М. Гарэцкага, М. Багдановіча, З. Верас, Ул. Караткевіча. За гэты перыяд асацыяцыя страціла 4 чалавекі. Плённа працуюць беларусісты ў Літве – прапагандуецца беларуская культура, узаемадзейнічаем з літоўскай, у планах на будучыню -- наладжванне сувязяў з беларусістамі свету. На працягу дзесяці гадоў бязменны старшыня Альма Лапінскене. Цяжкі эканамічны час, але ж будзем спадзявацца, -- знойдзецца фундатар, які акхвяруе сродкі на выданне кніг беларускіх пісьменнікаў на літоўскай мове (у планах пераклад вершаў Алеся Разанава) і наадварот. Трэба працаваць і быць аптымістам.

Леакадзія Мілаш, намеснік старшыні асацыяцыі беларусістаў Літвы г. Вільня 26 красавіка 2001 г.

Вянок абрадаў у школе

Вянок беларускіх абрадаў прадэманстравалі сямікласнікі сярэдняй школы № 1 г. Крычава. Яны прадставілі звычаі землякоў, прымеркаваныя да дня нараджэння і сватаўства, вяселля, проста сустрэчы гасцей і святкавання юбілею. Гасцінная гаспадыня-беларусачкай з традыцыйным ручніком і хлебам-соллю на ім пастаянна выступала Лена Шаўцова (на здымку ў цэнтры).

Фота Валерыя Бысава, БелТА.

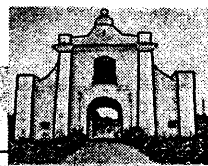

"Ніхто за нас не збудуе беларускі дом"

Што думаюць суайчыннікі пра Трэці з'езд беларусаў свету?

Як ужо паведамлялася, МГА "Згуртаванне беларусаў свету "Бацькаўшчына" склікае агульнанцыянальны форум – Трэці з'езд беларусаў свету ў Менску 5-6 ліпеня 2001 года. Каб грунтоўна падрыхтавацца да яго, улічыць інтарэсы ўсёй, такой неаднароднай, дыяспары, узбагаціцца новымі ідэямі, Рабочая група па падрыхтоўцы з'езду звярнулася да ўсіх беларусаў замежжа разглядзець прапановы, распрацаваныя ёю, і выказаць свае меркаванні па асноўных пытаннях з'езду, свой пункт гледжання на дзейнасць "Бацькаўшчыны" сёння і пасля з'езду, адказаць на такія, здавалася б, простыя пытанні: што нам рабіць? Куды ісці далей? "Бацькаўшчына" хацела б далучыць як мага больш нашых суайчыннікаў да падрыхтоўкі і правядзення Трэцяга з'езду беларусаў свету. І гэта, на наш погляд, абгрунтаваны падыход да такой сур'ёзнай і надзвычай адказнай справы, як правядзенне форуму суайчыннікаў: не навязваць зверху, толькі сваё бачанне праблем, а прыслухацца і да думкі іншых, улічыць і нашыя погляды і, прааналізаваўшы ўсё, выпрацаваць найбольш аптымальную канцэпцыю з'езду, а значыць – і праграму далейшай дзейнасці "Бацькаўшчыны".

Прыйшлі першыя адказы на анкету "Бацькаўшчыны", дасланую ў замежныя беларускія суполкі. І яны цешаць, бо даюць багатую пажыву для роздуму, падказваюць шляхі ўдасканалення нашай працы і разам з тым ставяць няпростыя пытанні стратэгіі і тактыкі нашай арганізацыі. Ужо галоўная мэта з'езду, вылучаная "Бацькаўшчынай", - кансалідацыя беларускай нацыі, умацаванне беларускай супольнасці, выяўлення ідэалаў, волі і чаканняў усіх беларусаў свету, - выклікае дыяметральна супрацьлеглыя ацэнкі. "Пасадзіць усіх беларусаў у адну лодку – нерэальнасць, бо вельмі па-рознаму яны разумеюць паняцце "беларушчыны", - лічыць Генадзь Лех, старшыня Таварыства беларускай культуры з Масквы. – Жыццё будзе вымушаць ЗБС рабіць свой выбар".

А Пятрусь Капчык з Украіны займае яшчэ больш радыкальныя пазіцыі. "Як відаць, летам г. г. у Менску адбудзецца аж два з'езды беларусаў замежжа. Ці будзе гэта на карысць нам?! Я лічу, што ў такой сітуацыі з'езд "Бацькаўшчыны" праводзіць у Менску немагчыма! Думаю, што яго трэба перанесці ў Беласток, каб у нас пад нагамі не блыталіся розныя... Няхай яны ўжо едуць на свой "з'езд" у Менск".

Вядома ж самае простае – пасварыцца і разыйсціся па розныя бакі барыкад, вызначаючы стары савецкі лозунг: "Хто не з намі – той супраць нас". Пераканаць свайго апанента ў неаспрэчнай вартасці нашых ідэалаў – справа куды больш складаная. Але ж будуць і такія, хто прыедзе і на наш, і на іх з'езд. Да каго залічыць іх?

І ўсё ж большасць тых, хто даслаў свае прапановы і меркаванні наконт месца і ролі ЗБС "Бацькаўшчына" ў грамадскім жыцці, падтрымліваюцца іншай думкі, відаць, больш канструктыўнай. Трапна і дакладна яе сфармулявала Раіса Жук-Грышкевіч, старшыня Каардынацынага камітэту беларусаў Канады. Таму дазволім сабе прывесці ладны абзац з яе ліста.

"Я цалкам згодная з кіраўніцтвам ЗБС "Бацькаўшчына", з ягоным кірункам і планамі дзеяння. Вельмі добра, што існуе ў нас такая арганізацыя, якая стараецца быць духоўным лучнікам усяго беларускага народу на Бацькаўшчыне і за мяжой. Прызнаю, што ЗБС "Бацькаўшчына" патрэбна нам болей, як калі, якраз у сённяшніх цяжкіх абставінах. Гэтыя абставіны можа змяніць на лепшыя толькі сам беларускі народ...".

У асноўным ухваляючы прапановы, распрацаваныя Рабочай групай па падрыхтоўцы Трэцяга з'езду беларусаў свету, аўтары дописаў маюць і нешта сваё дадаць. Гэта "сваё" якраз і ўяўляе практычны інтарэс, узбагачае праграму "Бацькаўшчыны". Хто не пагодзіцца з тым, што добра было б праводзіць святы беларускай песні, выставы беларускіх мастакоў па чарзе ў адной з краін кампактнага пражывання беларусаў з удзелам як мясцовых самадзейных артыстаў, так і гасцей з Беларусі. Такую прапанову ўнёс П. Капчык. Алесь Карповіч з Латвіі ставіць іншае пытанне: ці не пара ўжо пачаць ствараць цэнтраў беларускай культуры ў дзяржавах, дзе ёсць беларуская дыяспара. Ян Чыквін з Бельска-Падляскага (Польшча) слушна дамагаецца, каб беларусы Беласточчыны мелі доступ да беларускіх кніг і прэсы. На яго думку, Нацыянальная бібліятэка ў Менску магла б гэтую місію ўзяць на сябе ды хоць у нейкай ступені забяспечваць "тутэйшае пісьмовае асяроддзе навінамі друку". Старшыня ТБМ імя Ф. Скарыны ў Вільні Юры Гіль заклапочаны тым, што не праводзяцца сістэматычна семінары для кіраўнікоў мастацкай самадзейнасці. Пільную патрэбу стварэння і рэалізацыі адзінай інфармацыйнай прасторы беларускага этнасу бачыць Язэп Паўловіч з Германіі. Ён жа прапануе "Бацькаўшчыне" сумесна з ТБМ "зрабіць усё, каб пашырыць уплыў нашае мовы і ўсімі сродкамі спрыяць вяртанню годнасці беларускаму народу".

Ёсць нямала канкрэтных вузкарэлігійных прапаноў, што актуальныя для адных замежных беларусаў і зусім не цікавяць іншых. Напрыклад, лібералізацыя візавага рэжыму непакоіць беларусаў Балтыі, але такая праблема не існуе для беларусаў Польшчы. Ды ўсё гэта маленькія праблемы ў параўнанні з галоўнай. Што ж найбольш трывожыць кожнага? Ёсць адно напружана-драматычнае пытанне, на якое ўсе чакаюць яснага адказу. У лісце Ю. Весялкоўскі з Лондана гэтая сакраментальная думка выказана па-беларуксу далікатна, проста, але пераканаўча і настойліва: "Маім жаданнем ёсць, каб Беларусь захавала сваю дзяржаўную незалежнасць і родную мову". Думку Ю. Весялкоўскага хочацца завершыць эмацыянальна-узрушанай максімай спадарыні Раісы Жук-Грышкевіч: "Калі чалавек шануе, любіць матчыну мову, - ён мае беларускую душу. Няма беларускае мовы – няма беларускае душы. А хто без беларускае душы будзе змагацца за незалежнасць Беларусі, за яе пазітыўныя перспектывы?!"

Раіса Жук-Грышкевіч катэгарычная ў сваёй перакананасці: "Незалежнасць Беларусі ёсць паратункам для нашай нацыі. Гэта ёсць і павінна быць мэтай усяго беларускага народу".

Па прызнанню суайчыннікаў, такія лісты-анкеты "Бацькаўшчыны" не толькі выклікаюць натуральную цікавасць, але і дазваляюць распачаць шырокае абмеркаванне заўваг і прапаноў беларускай дыяспары напярэдадні Трэцяга з'езду беларусаў свету.

Чакаем новых лістоў, новых думак і прапаноў. Упэўнены, што гэта на карысць справе.

Вацлаў Мацкевіч.

Сланы Ганібала

Гэтая гісторыя пачалася тады, калі на тваёй полацкай вуліцы быў толькі адзін тэлевізар, глядзець які да Цымэрманаў увечары набівалася чалавек па трыццаць. Але табе болей падабалася хадзіць у раённую дзіцячую бібліятэку. На яе паліцах ты і знайшоў аднойчы кніжку пад загадкава-вабнай назваю – "Сланы Ганібала".

Праўда, з твару гэты намаляваны на вокладцы Ганібал быў падазрона падобны да дзядзькі Грышы Цымэрмана, які рамантаваў на рынку абутак. Але хутка выявілася, што падабенства мела цалкам выпадковы характар. Ганібалавага бацьку клікалі не Абрамам, а Гамількарам. Тэле-візара ў Ганібала не было, затое ён камандаваў вой-скам старажытнага Карфа-гену, ваяваў супроць Рыму і разам са сваімі баявымі сланамі зьдзейсніў бліскучы паход праз Пірэнэі і Альпы.

У тое лета вы колькі разоў гулялі на ўтравелых полацкіх вуліцах у вайну Карфагену з Рымам. У вайсковых дзеяньнях на баку карфагенцаў, бралі ўдзел і баявыя сланы. Сланом згаджаўся быць твой сябар Вова Цымэрман, дужы габрэйскі хлопчык, які зь пятае клясы займаўся не шахматамі, а вольнай барацьбой і вазіў цябе на плячах лёгка, як ката.

Ад таго часу праміне цэлае жыццё, у якім Карфаген ніколі ня будзе тваёй запаветнаю марай. Ты нават ня будзеш ведаць, якую візу трэба атрымліваць, каб пераканацца, што знакамітая пастанова рымскага сэнату пасьпяхова выкананая і родны горад Ганібала разбураны.

Аднак пакручастаму сюжэту твайго жыцьця будзе заўгодна, каб першай афрыканскаю краінай, куды цябе закіне, стаў Туніс, дзе ты ўсьпешна даведаесься, што валадар грозных сланоў рос і сталеў зусім побач з цэнтральным сталічным пляцам Тунісу, які носіць імя 7 лістапада.

У гэты дзень на тэле-экранах аднойчы зьвіўся прэм'ер-міністр Бэн Алі, які сурова растлумачыў суграмадзянам, што нястомныя клопаты пра стабільнасць дзяржавы падтачылі магутнае некалі здароўе ўсенароднага абранага першага прэзыдэнта незалежнага Тунісу Хабіба Бургібы. Цяпер па шматлікіх просьбах працоўных арабаў і бэрбэраў краінаю парулюе ён, Бэн Алі, або, у перакладзе, проста сын Алі, а па-нашаму Сашы.

Сярод безьлічы партрэтаў, зь якіх новы бацька нацыі сочыць, як дзейнічае яго забарона на дзейнасьць палітычных партыяў, ты і адшукаеш абвестку з запрашэньнем наведаць Карфаген, а пералічыўшы свае дынары, з радасным зьдзіўленьнем пазнаеш на адной з купюраў сэміцкі профіль дзядзькі Грышы Цымэрмана.

Праз паўгадзіны ў абладзе салодкіх згадак маленства ты ўжо будзеш ісьці па карфагенскіх прысадах, густоўна аздобленых маленькімі саркафагамі з прахам ахвяраваных богу Ваалу немаўляткаў. На пунійскіх калёнах ня будзе партрэтаў Бэн Алі. Адпачываючы ад рызыкоўных палітычных аналёгіяў, ты навядзеш фотаапарат на архітэктурны краявід і ледзьве пасьпееш пстрыкнуць, як з-за разгалістага кактусу падымецца двухмэтровы чалавек у цывільным, што без тлумачэнняў засьвеціць табе стужку. Толькі пасьля ты заўважыш замаскаваныя БТР-ы і стамлёна падумаеш, якія гэтыя ўладары аднолькавыя і як фатальна іх цягне да вечнасьці: адзін здае на вечнае захаваньне сваю канстытуцыю з аўтографамі, другі будуе палац побач са старажытным сьвяцілішчам Тафэль.

Ты разьвернесься да рэзідэнцыі Бэн Алі сьпіной і тым мейсцам, дзе яна губляе сваё гордае найменьне і на сапфіравай асноведзі мора зьнячэўку ўбачыш юную бляндынку з валасамі колеру плятыны і амаль свойскім імем Аўшра, што па-літоўску азначае Заранка.

Мова, на якой вы будзеце размаўляць, у гэтых мясьцінах не падасца табе чужою. Аўшра будзе вывучаць гісторыю і ведаць, што карфагенская культура мела тую дзіўную асаблівасьць, што не стварыла прыгожага пісьменства. Ты адзначыш, што Аўшра прыкметна вышэйшая за цябе, але гэтая трывожная акалічнасьць не перашкодзіць твайму натхнёнаму ўяўленьню, што буйна закалаціцца самымі сьмелымі мроямі.

Якраз тут да вас і падыйдзе невысокі, зацягнуты ў скуру эўрапеец, якому твая суразмоўніца магла б быць за ўнучку. У зялёных вачах аб'екту тваіх каласістых мрояў мільгане лёгкая разгубленасьць, і Аўшра растлумачыць, што гэта яе каханак з Гамбургу.

Каханак па-гаспадарску возьме тваю нязьдзейсьненую мару за тонкую талію і павядзе яе да тэрмаў імпэратара Антонія. Гледзячы ўсьлед, ты адразу знойдзеш у постаці Аўшры некалькі істотных хібаў. Але гэтага дзеля суцяшэньня будзе відавочна недастаткова.

Ты прысядзеш на адбітую капітэль, заплюшчыўшы вочы, прыслухаесься да ветру, і мудры антычны вецер, які памятае велічны поступ сланоў Ганібала, пашле табе сапраўднае суцяшэньне. Ты раптам зразумееш, што Карфаген прайграў Рыму і ўрэшце загінуў менавіта таму, што ня меў такой дробязі як карфагенская мастацкая літаратура.

Значыцца, яшчэ ня ўсё страчана. Асабліва калі ўлічыць, што тыя пэрыяды гісторыі, якія потым называюць "залатым векам", у тваёй краіне маюць уласьцівасьць праз кожныя 500 гадоў паўтарацца. Бо апошні "залаты век" скончыўся ў ХУІ стагодзьдзі, а табе наканавана яшчэ нейкі час пабадзяцца па сьвеце і пасядзець за пісьмовым сталом у стагодзьдзі XXI-м.

Уладзімер Арлоў.

Эсэ напісана для перадачы "Дазвол на выезд" Беларускай службы "Радыё

...НАМ ЗАСТАЛАСЯ СПАДЧЫНА...

Паводле вынікаў перапісу насельніцтва 1999 года 73,7 % грамадзян Беларусі прызнаюць беларускую мову роднай...

З дакументаў.

"Нацыянальная тэма і шляхі кансалідацыі грамадства" – гэта тэма апошняй канферэнцыі, якую 25 лютага гэтага года ладзілі грамадскія аб'яднанні "Цэнтр па правах чалавека" і Таварыства беларускай мовы. З'ехаўшыся з усёй Беларусі, лідэры ТБМ у мініяцюры ўвасобілі ўсю нашу краіну. У пачатку XXI стагоддзя самымі свядомымі беларусамі была зроблена спроба ацаніць наша сёння, азірнуўшыся на той шлях Беларусі і яе народа, які вымяраецца эрамі, стагоддзямі,эпохамі, гадамі, днямі і... імгненнямі.

Няпросты быў гэты шлях...

Гісторыя нашага народа ўяўляе сабой, як было заўважана выступоўцамі, шэраг падзенняў і ўзлётаў.Назіраецца дзіўная заканамернасць, што кожнае стагоддзе пачыналася з трагедыі для нашага краю: XI стагоддзе было азмрочана смерцю Рагнеды і яе сына Ізяслава, у пачатку XII стагоддзя не стала славутага Усяслава Чарадзея, у XIII стагоддзі крыжакі, адбудаваўшы Рыгу, адрэзалі Полацк ад Балтыйскага мора, XIV стагоддзе пачалося з нападаў крыжакоў на нашу зямлю. Пачатак XV стагоддзя быў азмрочаны паражэннем Вітаўта на рацэ Ворскле, XVI стагоддзе пачалося з нападу маскоўскіх войскаў на Смаленскую, Аршанскую, Мсціслаўскую, Віцебскую, Полацкую ды іншыя нашыя землі. У пачатку XVII стагоддзя Беларусь напаткаў страшэнны голад, а ў XVIII стагоддзі пачалася Паўночная вайна (1700-1721), якая цягнулася больш дваццаці гадоў. У першай палове XIX стагоддзя Беларусь страціла нават сваю назву, а XX стагоддзе прынесла пажар 1 сусветнай вайны.

Можна толькі здзіўляцца, як у такіх умовах лінія жыцця і развіцця нашага народа не парвалася канчаткова, не згарэла ў пажарах спусташальных войнаў, не спыніла сваё наступальнае развіццё... Наадварот, кожны такі спад прадугледжваў чарговы ўздым развіцця і станаўлення беларускай нацыі, фармаванне новай нацыянальнай ідэі, якая кансалідавала народ. Такія працэсы ва ўсе часы прынята было называць "Адраджэннем". І кожны такі працэс заўсёды меў свае асаблівасці, бо і кожнае стагоддзе несла нешта сваё.

Так, да прыкладу, у пачатку XIX стагоддзя справу адраджэння распачалі вучоныя, прафесары Віленскага універсітэта на чале з Міхайлам Баброўскім і Ігнатам Даніловічам. У свой час яны марылі пра аднаўленне незалежнага Вялікага княства Літоўскага, аб вяртанні дзяржаўнага статусу беларускай мове і пра унію як нацыянальную рэлігію. Гэта і было нараджэннем нацыянальнай праграмы па ўсіх кірунках палітычным, культурным і рэлігійным. Была і яе эпахальная асаблівасць, што добра разумелі вучоныя, а таму імкнуліся нацыю ператварыць у ідэйна аб'яднаную супольнасць. Абапіраючыся на Скарынаўскую Біблію і Статут Вялікага княства Літоўскага, як на сімвалы нацыянальнай годнасці, Баброўскі і Даніловіч імкнуліся ўзняць беларускае пытанне на вышыню, вартую гісторыі нашага народа, і тым самым ідэйна кансалідаваць нацыю.

У XX стагоддзе беларускі народ уваходзіў пасіўна, уваходзіў жыхаром "Северо-западного края", чужаком на сваёй зямлі, народам без Бацькаўшчыны, ізаляваным ад сваёй гісторыі, мовы, адукацыі, культуры, уваходзіў з яўнымі прыкметамі распаду нацыі. Сутнасць трагедыі лёсу Беларусі і беларускага народа глыбока зразумеў народны паэт і прарок Адраджэння XX стагоддзя Янка Купала. Таму і распачаў ён свой творчы шлях, як публіцыст. Купалу – публіцыста хвалявалі многія грамадскія праблемы, але можна ў усёй упэўненасцю сцвярджаць, што найвышэйшай і найгалоўнейшай справай ён лічыў змаганне народа за свабоду і незалежнасць сваёй Бацькаўшчыны і за дзяржаўныя правы беларускай мовы, за беларускую школу, асвету, адукацыю, за беларускую кнігу, часопіс, газету... Усе гэтыя праблемы ўзнімаліся Янкам Купалам у самым пачатку XX стагоддзя. 9 ліпеня 1910 года пасля двухздзённай паездкі ў Фінляндыю Янка Купала напіша артыкул "Ці маем мы права выракацца роднай мовы", у якім скажа, што на планеце існуюць тысячы розных народнасцяў, а палацца кожная з гэтага мноства сваёй адвечнай уласнай мовай, бо мова – гэта "выразіцелька душы і думак чалавека".

На канферэнцыі вельмі многа ўдзялялася ўвагі гісторыі ўзнікнення, развіцця і станаўлення адной са старажытнейшых славянскіх моў – мовы беларусаў, яе ўзлётаў і трагічных занепадаў, яе ролі ў станаўленні суседніх славянскіх моў. І гэта не выпадкова, бо мова народа, як сказала Вольга Іпатава, - гэта кроў усяго народнага арганізма. Пульсуе гэтая кроў, здаровая яна, тады і ўвесь арганізм пачувае сябе нармальна, паўнацэнным. На вялікі жаль, сёння гэтая асноўная сіла арганізму не мае магчымасці існаваць нармальна. І многія беларусы перажываюць тую стадыю, калі хвароба не выяўляе сябе, але няўмольна разбурае арганізм увесь і да рэшты... І ці не пара сёння ставіць дыягназ і спешна лячыць хваробу. А каб наш народ ачуняў, ён павінен ведаць гісторыю ўзнікнення нашай мовы хоць у агульных рысах, ганарыцца ёю і берагчы, як добры сын беражэ і шануе сваю маці.

На вялікі жаль, мала хто з беларусаў ведае, што наша мова вельмі старажытная. Пачатак бярэ з дахрысціянскіх часоў. Удзельнік V Міжнародных Купалаўскіх чытанняў Станіслаў Суднік сваім выступленнем пераконвае нас, што беларуская мова мае пацверджанне свайго існавання яшчэ ў 2300 годзе да нашай эры, што ў далёкай старажытнасці яна была адной з нямногіх міжнародных моваў побач з такімі, як лаціна, грэчаская, санскрыт, арабская, мангольская, ханьская. Міжнароднае бытаванне беларускай мовы ўзбагаціла яе лексіку, але і наша мова ўплывала на станаўленне многіх суседніх моваў: польскую, украінскую, жамойцкую, маскоўскую.

У 13-14 стагоддзях беларуская мова як дзяржаўная мова ВКЛ была адзінай пісьмовай мовай ва ўсім славянскім свеце, бо каталіцкае славянства ў тыя часы карысталася лацінаю на пісьме, а ўсходняе славянства, захопленае татара-манголамі, захавала толькі царкоўна-балгарскае рэлігійнае пісьменства.

Дасягнуўшы незвычайных вынікаў у сваім развіцці, стаўшы мовай статутаў, грамат, Бібліі, мастацкіх шэдэўраў, здавалася, гэтай мове нічога не пагражае. Але настаці цяжкія гістарычныя часы, беларуская мова перажывае часы забароны і занепаду, якія абярнуліся стратай пісьменства для цэлага народа. І праз стагоддзі давялося пачынаць усё спачатку. Прыстасоўваючы то лацінку, то кірыліцу, беларусы пачалі фармаваць новую пісьмовую традыцыю, заснаваную на жывой народнай мове. З часам вярнулася пісьменства да беларусаў, а восць абуджэнне свядомасці набыло зацяжны характар. І толькі ўздым рэвалюцыйнай хвалі ў пачатку XX стагоддзя паскорыў гэты працэс. І 20-я гады XX стагоддзя ўвайшлі ў гісторыю як чарговы этап адраджэння ўсяго нацыянальнага ў нашым краі. Беларусы перажывалі небывалы ўздым у развіцці навукі, культуры, літаратуры і мастацтва, кнігавыдавецкай справы... Аднак у 30-я гады і пасля вайны 1941-1945гг. статус беларускай мовы быў абмежаваны, што адбілася ў першую чаргу на свядомасці вялікай часткі беларускага насельніцтва. Менавіта ў гэтыя дзесяцігоддзі частка беларускага насельніцтва стала дэнацыяналізаванай. У канцы 80-х гадоў узнялася новая хваля адраджэння, якая за кароткі час ахапіла ўсе цывілізаваныя інфраструктуры. Асаблівасцю чарговага адраджэння было тое, што актыўна адраджалася гісторыя народа і гісторыя яго мовы. Народу вярталіся імёны сыноў-патрыётаў, што сталі ахвярамі розных рэжымаў, народу вярталіся яго спрадвечныя гістарычныя сімвалы, з'явілася вялікая колькасць літаратурных твораў на гістарычныя тэмы, мноства навукова-папулярных артыкулаў пра знакамітых гістарычных асоб і іх дзейнасць, пра ўзнікненне гарадоў і паходжанне іх назваў, гербаў, нарэшце з'явіліся грунтоўныя навуковыя дапаможнікі па гісторыі Беларусі, якія сталі асновай для стварэння падручнікаў, а напрацоўкі вучоных далі магчымасць распачаць выданне Энцыклапедыі гісторыі Беларусі (1 том выйшаў у 1993 г.), а ў 1994 годзе нас парадавала "Энцыклапедыя беларускай мовы" – першае выданне такога тыпу ў гісторыі нацыянальнай культуры. У тыя ж гады, у пачатку 90-х, вучонымі шмат рабілася, каб беларусы ведалі гісторыю нацыянальных колераў і сваю нацыянальную геральдыку, бо гэта мае далёка не апошняе значэнне ў абуджэнні самасвядомасці беларусаў. Менавіта тады з'явіўся артыкул Міхася Ткачова "Нацыянальныя сімвалы: народ і гісторыя", у якім згадвалася і пра першае ўпамінанне герба "Пагоня" ў 13 стагоддзі, і пра тое, што герб мае вялікі перыяд гісторыі ўзнікнення. А пачатак яго ляжыць у старажытнай усходнеславянскай традыцыі абароны бацькоўскага дома, Айчыны, сягае ў родаплемянны перыяд і раскрывае нам сёння самы характэрны бок тагачаснага жыцця і побыту, калі кожны нёс клопат і адказнасць за жыццё свайго суплямення: калі ворагі нападалі на паселішча і захоплівалі ў палон жыхароў, то кожны мужчына, які меў права насіць зброю, павінен быў пешшу ці конна кінуцца ў пагоню за ворагам і адбіць паланёных. Звычай гэты пражыў стагоддзі. Пра яго апавядаецца ў Іпацеўскім летапісе, апісваючы "пагоню" берасцейцаў за польскім аддзелам у 1280 годзе, які ваяваў каля горада і "паваяваў" па рацэ Кросне дзесяць вёсак. Са здабычаю і з палоннымі аддзел рушыў назад. Берасцейскі ваявода Ціт з 70 жыхарамі горада ўчыніў пагоню. Летапіс гэтую падзею так апісвае: "Берестьяни же собрашася и гнаша по них.. и токо угонивше их и бишася с ними. Божиею же милосью победиша Берестьяне Ляхи и убия их 80, а другия поимаша, а полон свой отполониша. И тако придоша во Берестии со честью, славяще Бога и пречистую его Матерь во вся века".

У бытнасць ВКЛ, калі бясконца трэба было бараніць сваю дзяржаву ад крыжакоў, стаяць заслонам супраць хіжацкіх набегаў крымскіх татараў, традыцыя народнай пагоні пачала ператварацца ў ідэалагічны знак эпохі. А пад уплывам еўрапейскай геральдыкі з часам увасобіўся ў графічны сімвал-герб "Пагоня". Упершыню пра гэты герб беларуска-літоўскія летапісы і хронікі паведамлялі каля 1270 года. Спачатку ён узнік як княжацкі і гарадскі герб у старажытным беларускім горадзе Навагарадку (Навагрудку). У летапісах Рачынскага, Альшэўскага, Румянцаўскага, у "Хроніцы Быхаўца" герб апісваўся так: "Человек на кони з мечом, ... хто бы мог боронити мечом Отчизны своее...". Апісанне пячаткі ў тых жа помніках было наступным: "Рыцар збройны на коне...". Вельмі сімвалічна і тое, што крыж на старажытнай "Пагоні" дакладна адпавядаў святыні Полацкай зямлі – славутаму крыжу Ефрасінні Полацкай. І толькі пасля Берасцейскай царкоўнай уніі 1596 г. крыж на геральдычным шчыце зрабіўся роўнаканцовым ці падвойным.

Герб і сцяг ВКЛ мелі чырвона-белы колеры. Герб меў выгляд чырвонага шчыта з белай "Пагоняй". Бел-чырвона-белы сцяг зафіксаваны ўпершыню на мастацкай карціне невядомага мастака, што адлюстраваў бітву пад Оршай 1514 года (карціна захоўваецца ў Нацыянальным музеі ў Варшаве). Дарэчы, папярэдне ў ВКЛ былі сцягі двух колераў: белы і пурпуровы. Але пасля яны былі заменены на трохпалосы бел-чырвона-белы сцяг, дзе даміную белы колер – асноўны колер герба, а чырвоная паласа сімвалізуе колер геральдычнага шчыта.

Асобна хочацца згадаць і пра нашы нацыянальныя колеры (белы і чырвоны). Пачатак іхняе гісторыі адносіцца да часоў індаеўрапейскай супольнасці, калі большасць плямёнаў шанавала два колеры – белы і чырвоны, бо яны сімвалізавалі чысціню і вечнае жыццё. Асаблівa з павагай да іх ставіліся славяне і лічылі гэтыя колеры святымі. На пачатку белы і чырвоны колер былі асноўнымі колерамі іх адзення, а пазней чырвоныя вышытыя ўзоры, тканыя і плеценыя паясы адыгрывалі ролю абярогаў.

На вялікі жаль, з канца 18 стагоддзя і да канца 1863 года выкарыстанне на беларускай зямлі яе старажытных сімвалаў было немагчымым, а вярнула іх да жыцця паўстанне 1863 года на чале з Кастусём Каліноўскім. І тут трэба адзначыць, што ўлады часам бяруць на сябе замнога, забараняючы нацыянальныя сімвалы. Іх жа знішчыць немагчыма, бо яны маюць трывалую традыцыйную аснову і жывуць у свядомасці нацыі, а таму яны – неўміручыя.

У публікацыях канца 80-х гадоў была асветлена яшчэ адна вельмі важная праблема: чаму гісторыкі доўгі час лічылі, што ў беларусаў ніколі не было гістарычных сімвалаў? Справа ў тым, што такое меркаванне панавала ў гісторыі ў выніку няправільнай падачы ўзаемадачыненняў Беларусі і Літвы. Пэўны час у савецкіх падручніках па гісторыі Беларусі сцвярджалася, што Беларусь была заваявана літоўцамі. Але гэта зусім не так. Гістарычныя дакументы сведчаць, што ў XIII стагоддзі, ратуючыся ад рыцараў-крыжакоў з захаду і ад татара-манголаў з усходу, землі Беларусі і Украіны аб'ядналіся з Літвою і ўтварылі ВКЛ на аснове дыпламатычных і палітычных пагадненняў, галоўным прынцыпам якіх было наступнае: "Не рухать старины, не вводить новины". Так адбылася ўнікальная з'ява – утварэнне ў цэнтры Еўропы федэрацыі беларускага, літоўкага і украінскага народаў. Славянскі элемент у гэтай дзяржаве меў абсалютную перавагу (9/10 тэрыторыі і насельніцтва). Беларускія землі далі маладой Літоўскай дзяржаве магутны эканамічны падмурак, бо ў самой Літве ў той час гарадоў яшчэ не існавала, а на Беларусі іх было ўжо некалькі дзесяткаў – буйных цэнтраў ідэалагічнага і культурнага жыцця з добра развітымі рамяством і гандлем, з прававымі традыцыямі.

Многа яшчэ розных праблем было ўзнята на канферэнцыі: праблемы рэлігійных канфесій і іх стаўлення да нацыянальнай мовы, праблема нацыянальнай ідэі на сучасным этапе, пра помнікі дойлідства як сімвалы Беларусі, пра фармаванне "Народнай рэлігіі" і каляндара, пра шляхі кансалідацыі грамадства і адраджэння самасвядомасці беларусаў... Але ўсе ўдзельнікі канферэнцыі прыйшлі да адзінай высновы: беларуская мова – грунт нацыянальнай ідэі і аснова нацыі, а таму павінна свята захоўвацца яе канстытуцыйнае права быць дзяржаўнай мовай тытульнай нацыі.

Бурбоўская Алена Уладзіміраўна,
вучоны сакратар Дзяржаўнага літаратурнага музея Янкі Купалы.

Пятро Русаў

Аповесць пра словы

У падтрымку "Аповесці пра словы"

Ізноў, праз колькі-та гадоў, выйшаў чарговы і доўгачаканы артыкул з "Аповесці пра словы" добра вядомага чытачам "Нашага слова" спадара Станіслава Судніка. Па праўдзе казаць, нарэшце, дачакаўся цікавых доследаў нашай моўнай спадчыны аднаго з тых беларускіх літаратараў, які насуперак многім абставінам смела і рашуча кінуўся ў акіян-мора словаў. Яно паглынае сваёй неабмернай глыбінёй таго, хто зацікавіўся праблемамі словаўтварэння, хто асмельваецца выказаць думкі іншымі чым магутныя "Зеўсы" ад філалогіі, якія пільна сочаць за тым, каб у навуцы не з'явіўся новы па канструкцыі і форме караблік вандроўніка слоў. С. Суднік растлумачыў сваё двухгадовае маўчанне з прычыны асэнсавання крытыкі ў яго бок, аб парушэнні ім усіх нормаў **"даследавання мовы і, будучы дылетанам у філалогіі, не маю права пісаць у такім ключы, каб артыкулы пра словы нагадвалі навуковыя"**. Пад час публікацыяў гэтых артыкулаў даходзілі і да мяне такія чуткі, але я не звяртаў на іх увагі лічачы, што распачатая праца С. Судніка неабходная для нашай роднай мовы. У многім згаджаўся з меркаваннямі аўтара, таму што і ў мяне былі матэрыялы якія адпавядалі сістэме падыходу, якую выкарыстоўваў С. Суднік. Але аб гэтым ніжэй. У сваю чаргу хацеў бы звярнуць увагу тых "крытыкаў" на тое, што не аднойчы гісторыя давала нам прыклады таго як значныя і новыя адкрыцці рабіліся энтузіястамі, якіх гарантаваныя навукоўцы называлі дылетантамі.

Можа вы, шаноўныя навукоўцы, калісьці таксама жадалі выкінуць з нашай гістарычнай спадчыны аднаго такога ж дылетанта не ў далёкім мінулым – М. Ермаловіча? Хто ўсур'ёз успрымаў школьнага настаўніка гісторыі, які некалькі гадоў таму выступаў з невялікімі дакладамі па гісторыі Беларусі? А цяпер, пасля выхаду яго грунтоўных прац, хто адважыцца кінуць камень у яго бок? Няма такіх. І не будзе. Таму што, каб змагацца з гэткім зубрам беларускай гісторыі трэба валодаць агромістымі ведамі па вялікай колькасці летапіснага матэрыялу. І на бліжэйшую будучыню на гарызонце не відаць адпаведнага ўзроўню М. Ермаловіча даследчыка, які бы лёгка апераваў летапіснымі крыніцамі і дзякуючы ім змястоўна асэнсоўваў нашую гісторыю.

Тыя, хто шчыра і самаахвярна працуе над невырашальнымі казалась бы праблемамі, значна дапоўнілі даследаваннямі і манаграфіямі паліцу навукі. Гэтыя паліцы яшчэ чакаюць беларускіх Архімедаў, Ньютанаў і Шліманаў.

І ўсё ж такі, як ацаніць тую працу, што робіць Станіслаў Суднік? Што гэта? Даследаванне мовы, не асобных аспектаў, ці моваўтваральных працэсаў? На гэта цяжка адказаць адразу таму, што спадар Суднік распачаў, але хутчэй за ўсё падняў з нябыту вельмі цікавую галіну ў гісторыі слоў. Тымі даследаваннямі слоў, якімі займаецца наш візаві, толькі злёгку дакрануліся у свой час рускія мовазнаўцы А.І. Афанасьеў і У. Даль. Але ім не трапіла дайсці некалькіх крокаў у кірунку пастаноўкі пытання, якое, безумоўна, ўзнікае перад кожным даследчыкам: Як і якім чынам развіваюцца словы, якія маюць агульныя індаеўрапейскія (а магчыма і даіндаеўрапейскія) карані? І што звязвае гэтыя словы ў мовах розных народаў, аддаленых непамернай адлегласцю у стагоддзі і тысячагоддзі на той вялікай зямной абшары, якая распасцерлася па Афра-Азіяцкім мацерыку? Значных поспехаў у гэтым кірунку дабіліся вядомыя даследчыкі В. В. Іваноў і Т.В. Гамгрэлідзэ. Але мы ведаем, што іх працы не многімі навукоўцамі ўспрымаюцца для ўважлівага выкарыстання ў навуковым аспекце. Распрацоўка В.В. Івановым і Т.В. Гамгрэлідзе асноў індаеўрапейскіх моў і іх магчымай прарадзімы, шляхоў развіцця мовы, яе распаўсюджвання, дала новы штуршок ў інадэўрапеістыцы. Грунтоўная падрыхтоўка гэтых даследчыкаў сказваецца на навуковым падыходзе да асноўгага матэрыялу іх вывучэння. Іх унёсак можна было б назваць распрацоўкай дыялектыкі асобных індаеўрапейскіх моў, у значэнні працэсу іх руху і развіцця. Але мова не кансерватыўная з'ява, як і навуковы падыход, што павінен таксама спрабаваць розныя варыянты яе вывучэння.

Адным з такіх варыянтаў, якім пачаў займацца С. Суднік, гэта з'яўленне слова, ці шэрагу слоў звязаных паміж сабой агульнымі гукавымі асаблівасцямі, сугучнасцю і моўнымі крыніцамі паходжання. Аднаўляючы слова, С. Суднік шукае аналагаў яго, абапіраючыся на сувязь каранёў з розных моў. Асноўнай методай, якой шырока ён карыстаецца, ёсць тлумачэнне паходжання слова на аснове пошуку гнязда слоў. Гэта найбольш прымальны для гісторыі мовы метад даследвання. Ён абапіраецца ў сваіх пошуках на словы, што выйшлі з аднаго гнязда, таго гнязда, ад якога пачалося пашырэнне моўных значэнняў у асэнсаванні той ці іншай з'явы, дзеяння, ці ўяўлення.

Можна прывесці прыклады як этымалогія, на якую абапіраліся шэраг даследчыкаў і дзякуючы менавіта ім, на працягу апошніх двух стагоддзяў паступова выпрацоўвала свае крытэрыі да падыходу вывучэння, з'яўлення і развіцця слоў. На прыкладзе вывучэння славянскай мовы, як мовы асобнага этнічнага носьбіта, навукоўцы шукалі запазычанасць ад іншых больш "культурных", альбо больш старажытных ў параўнанні са славянамі народаў. Успомнім, што спачатку гэта была грэцкая мова, як мова, што прыўнесла нам хрысціянства. Ацэньваючы усё тое, што дала нам навуковая думка даследчыкаў XIX ст. можна было б сказаць: мова славянская настолькі "узбагацілася" ад грэчаскай, што аніякага развіцця славянскай мовы як мовы вялікага этнасу не было. Вазьміце для прыкладу ўсе слоўнікі І. І. Сразнеўскага. Дык і не было такой асобнай славянскай мовы. У яго працах шторазкова робіцца параўнанне з грэчаскай, як тлумачэнне славянскай мовы, для тых свядомых, хто добра ведае грэчаскую. Але падспудна, як быццам паміж радкоў, недзе ў закуточку паўсвядомасці ўзнікае думка аб вялікай культуровай экспансіі грэчаскай мовы. А чаму ж няма параўнанняў з іншымі індаеўрапеяскімі мовамі? Дзе ж яны, вялікія індаеўрапейскія мовы? У адрозненні ад І. І. Сразнеўскага рускі даследчык А.І. Афанасьеў абапіраючыся на багацейшы пласт міфалогіі славянскіх моў, у сваёй большасці расейскай, яскрава і не крытыкуючы яго папярэднікаў і навукоўцаў таго часу, даказваў кожным радком адваротнае, што мова развіваецца з яе глыбінь, з даўніх часоў.

Відавочна, гэты факт безумоўны. Напрыклад, беларуская мова, як мова кожнага са славянскіх і суседніх, неславянскіх народаў, развівалася, нягледзячы на яе ўнутраны кансерватызм. Мы проста многае пра гэта не ведаем. Ці разумеў просты народ у мінулым іншамоўнае значэнне слоў, што выкарыстоўваліся свецкімі і духоўнымі носьбітамі моўнай культуры? Узгадаем летапісы і тыя ж самыя дакументы беларускіх гарадскіх магістратаў. Ці многа там народнага? Пісаліся яны навучанымі людзьмі, што валодалі, бадай, не адной мовай. Яны маглі выкарыстоўваць і замежныя словы ўжо трансфармаваныя да славянскай і літаратурна вядомыя, літаратурна апрацаваныя і прыстасаваныя да нейкіх лексічных шаблонаў і, нарэшце, старацаркоўныя. Магчыма, таму і не існуе да сённяшняга часу поўнай згоды даследчыкаў у тым, што ў беларускіх даўнейшых дакументах большасць слоў, падрэсліваю — большасць, адпавядаюць пачаткам, асновам беларускай мовы. Толькі знаходкі ў гэтых тэкстах асобных слоў стасуюцца з гутарковай беларускай мовай, той мовай што шырока распаўсюджвалася ў культуровым асяродку і стала, нарэшце, дзяржаўнай (дадзены выпадак не адносіцца да апошніх шасці гадоў), дзякуючы нашым славутным беларускім літаратарам XIX і XX ст. ст., той мовай, якая з'яўляецца прадметам дасканалага вывучэння.

Другая плынь, што пакінула сваю не вельмі багатую, але адчувальную істотнасць, прыўнесла сцвярджэнні і доказы ўздзеяння балтаў на славянскую мову. Разам з поспехамі археолагаў у адкрыцці матэрыяльных культур на вялікай абшары Усходняй Еўропы, пачалі развівацца і кірункі ўздеяння мовы балтаў на мову славянаў. Тое, што славяне суседзілі з балтамі і кроўна змешваліся з імі не адмаўляе ніводзін гісторык. Вялікі балцкі арэал, безумоўна, кантактаваў з моўнай славянскай крыніцай. Але дзе былі моўныя вытокі славянства, дзе радзіма праславянаў? У многім яшчэ гэтыя пытанні спрэчныя для навукоўцаў. Канчаткова яны не вырашаны і па сённяшні дзень.

Узнікае шэраг прапаноў аб з'яўленні славянаў на стыку германскіх, альбо кельцкіх плямёнаў з балтамі, ці германскіх і кельцкіх плямёнаў з балтамі. Гэтыя аспекты яшчэ толькі ў стадыі пачатковага разгляду і пакуль не даюць канчатковага адказу, як фармаваліся славянскія мовы. Што стала штуршком? Уплыў германскіх, кельтскіх альбо балцкіх народаў – невядома. Загадка за загадкай. Таму адказ на гэтыя пытанні спрабуюць вырашыць асобна гісторыкі, археолагі і лінгвісты. Але агульнае прамінулае гэтых розных і аднолькавых у індаеўрапейскай культуры груп не выклікае сумневу. Даследванне гнязда слоў дазволіць толькі наблізіцца да адказу на галоўнае пытанне: Адкуль і з якой крыніцы гістарычнага мінулага з'явіліся славяне.

Артыкулы С. Судніка адпавядаюць імкненню многіх даследчыкаў у пошуках тлумачэння паходжання слоў. Але выбраная ім метода не ўкладваецца ў пракруставае ложка аднаразовых параўнанняў, што шырока выкарыстоўваецца многімі даследчыкамі XX ст. Да аднадумцаў С. Судніка адношу сябе і аўтар гэтых радкоў. Форма пошуку гнязда слоў дае канкрэтныя вынікі. У маім сталe ляжаць некалькі артыкулаў гэтага кірунку. Адлежваюцца яны таму, што ў мінулым лічыў немэтазгодным друкаваць свае нататкі: час не даспеў, каб на невядомую глебу кідаць невядомае зерне. У верасні 1998 г. ў адным з Менскіх вузаў адбылася навуковая канферэнцыя. Кірунак тэмы адной з секцый супадаў са зместам майго матэрыялу, які і быў прапанаваны для абмеркавання і публікацыі. Але прайшло ўжо тры гады, а матэрыялы канферэнцыі так і не былі надрукаваныя. Прапаную надрукаваць ў "Нашым слове" матэрыял, часткай якога быў артыкул канферэнцыі для таго, каб чытач убачыў і ацаніў, што падыход у даследаваннях С. Судніка сугучны з маім. Магчыма, што некаторыя месцы майго артыкула будуць супадаць, але яны распрацоўваліся да таго як быў надрукаваны матэрыял С. Судніка і гэта сведчыць аб тым, што кірункі нашых разважанняў супадалі.

Узгадваю, як у 1998 г. пасля гэтай канферэнцыі тэлефанаваў С. Судніку і запытваўся у яго адносна выказанай ім у напярэдадні надрукаваным артыкуле газеты "Наша слова" думкі распачаць разгляд слова "каса". Цікавіўся яго меркаваннямі адносна пункту гледжання на паходжанне адзначанага слова таму, што ў мяне ўжо быў распрацаваны матэрыял, які таксама разглядаў тоеж слова ў ключы гнязда слоў. Затым у кастрычніку і лістападзе ў №№40-43 "Нашага слова" з'явіўся матэрыял С. Судніка з даволі шырокім каментарам і тлумачэннямі. Змест быў цікавы, але шматлікія значэнні слова "каса" не былі раскрытыя поўнасцю. Гэта сведчыла, што нашая мова багацейшая, што на даследаванне сугучных слоў аднаго гнязда неабходна яшчэ мноства намаганняў, многіх даследчыкаў.

У 1994 г. у в. Шылавічы Чачэрскага райна Гомельскай вобласці запісаны карагод **"Заінька"**:

Заінька з лесу йдзёт,
Шэранькі з лесу йдзёт.
Ой, да кося, з лесу йдзёт.
Заінька, зайдзі к нам,
Шэранькі, зайдзі к нам.
Ой, да кося, зайдзі к нам.
Заінька, памыйся,
Шэранькі, памыйся,
Ой, да кося, памыйся.
Заінька, прычашысь.
Заінька, прычашысь.
Ой, да кося, прычашысь.
Заінькі, ідзі к Дунаю,
Шэранькі, ідзі к Дунаю,
Ой, да кося, ідзі ў Дунай,
Каго хочаш – выбірай.

У тэксце карагоду, у якасці звароту да зайца выкарыстоўваецца слова ***"кося"***. Незвычайная мянушка зайца прыцягнула нашую увагу. У рускіх казках адносна гэтай жывёліны ўжывалася іншая – ***"косой" ("касы")***, якая магла абазначаць яго ўласцівасць, як касавокага, яго зрокавую характарыстыку, як зрачага наўскось. У беларускім карагодзе заяц надзелены магічнасцю, аднак падтэкст карагоду не дае тлумачэнняў адносна сэнсавых значэнняў эпітэту ***"кося"***.

Эпітэтам, як быццам сведчыўшым аб недахопе зроку, надзяляўся і чорт, прадстаўнік цёмных сілаў – ***"касы чорт"***. Такім жа эпітэтам узнагароджваюць і зайца, што гаворыць аб яго магічным, міфалагічным характары. Чорт быў уяўленнем цёмных, адмоўных сіл, што мела, несумненна, міфалагічнае адценне. Безумоўна, казачнасць зайца бярэ пачатак яшчэ з далёкіх паганскіх часоў. Вядома, што заяц быў адным з прадстаўнікоў міфалагічнага свету паганіх боствай у балтаў.

Да пошукаў значэння *касы* звернемся да значэнняў слова ***"касы"*** вызначаных рускім мовазнаўцам У. Далем: *адхіленне ад наўпроставага становішча, не просты (крывы), які мае форму вугла, кліна, пад вуглом.* Яны адносяцца не толькі да прадметаў, але і да чалавека, і іх аналіз сведчыць, што суаднесены да фізічнага стану і формы прадмета, асобы і з'явы. Слова ***"касы"***, ахарактарызаванае У. Далем, можна была бы аднесці і да мянушкі зайца.

Як і ў прыведзеным вышэй карагодзе, у беларускіх народных творах ужываўся падобны зварот да каня: ***"кося"***. У рускай гаворцы ***"кось-кось"*** была прызыўным заклікам да жарабят, так жа, як і ў беларускай.

У летапісах зафіксавана слова, блізкае па вымаўленню словам ***"кося"*** і ***"касы"*** – ***"коўсый"*** ў значэнні *"з абсечаным хвастом"*, *"кургузы"*. Існуе выраз – ***куцахвосты***. Слова ***"куцы"*** азначае, што хвост кароткі таму што абрэзаны. Шчанят сабакі завуць ***куцяня, куцёнак***. Таго ж роду і словы ***коцік, кацяня***, але скарочанае і вытворнае ад яго – ***"кот"***.

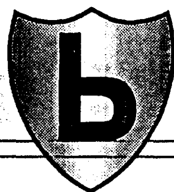

Аповесць пра словы

Пятро Русаў

Значэнні "рэзаць" і "адрэзаць" ад старажытных часоў і да нашых дзён

Магчыма, што цэлы шэраг жывёлін мог атрымаць назвы ад агульнага значэння *"абрэзаны"*, *"абсечаны"*, пад якім меркавалася тлумачэнне *"з абсечаным, абрэзаным хвастом"*.

Сучасныя значэнні абодвух слоў – *"кося"* і *"касы"*, якія захаваліся у рознага віду сюжэтах, хоць і адрозніваюцца адно ад другога, нягледзячы на агульны корань, які аб'ядноўвае не толькі іх міфалагічныя фігуры, але павінны паходзіць ад старажытнага фарманта даўшага "жыццё" многім словам і значэнням. Ужыванне да зайца мянушак *"кося"* у беларускім і *"касы"* у рускім варыянтах, прыводзіць да высновы, што этымалогію гэтых слоў неабходна шукаць у больш старажытных моўных пластах.

Слова *"каса"*, прылада працы, адпавядае прыведзеным значэнням гэтых слоў. Менавіта яна мела не простую, выгiністую, касую форму, касіла "рэзала" траву. Каса, як прылада працы, сустракаецца паўсюдна, дзе толькі людзі займаліся земляробствам. Засведчаны летапісамі падобныя па гучанню да назвы касы, назвы нажа і серпа, якія абазначаліся словамі *"косъръ= косорь"*. Але нож і серп адрозніваліся па форме пяра – у нажа яно простае. Безумоўна, што іх аб'ядноўвае, дык гэта прызначэнне – рэзаць, адразаць. Гэтая практычная ўласцівасць і з'яўлялася словаўтваральнай асновай у назве прыладаў працы. Археалагічна засведчана, што нож быў найбольш старажытнай прыладай. Пазней з'явіліся серп, а потым і каса. З'яўленне касы стала крокам наперад у працэсе ўдасканалення сельскагаспадарчай працы. На лязо насаджвалася доўгае дзяржанне перпендыкулярнае плашчызне пяра, і так атрымалася каса. Яна і наследавала старажытную назву ад *"косъръ=косорь"*.

Падагульняючы нашыя разважанні адносна шэрагу слоў якія паходзілі ад аднаго і таго ж караня, даўшага ім жыццё, лічым, што ў склад яго ўваходзілі два асноўныя гукі *"ks"*. Безумоўна, што гэты дзеяслоў настолькі старажытнага паходжання, што павінен знаходзіцца ў глыбінях індаеўрапейскай мовы. Рэканструкцыя гэтай мовы бесперспектыўна на сённяшні час, але ў найбольш бліжэйшым па часу да яе суседзе – санскрыце ў такім значэнні ўжываўся шэраг слоў. *Ksura – нож, брытва. Ksnu – тачыць, завастрыць. Kostha – высокая сценка, агароджа; вал. Kisora – жарабя.* Ад індаеўрапейскага дзеяслова з гукамі *"ks"* з'явілася шэраг значэнняў, якія ў сваю чаргу далі асновы *"рэзаць"*, *"адрэзаць"* ад якіх пайшлі ў свет словы, якія парадзілі нашага знакамітага *"касога"*, *"косю"* – заіньку шэрага; *"косю"* – жарабя; *"кутёнка"* – шчаня; *"коціка"* – ката; прыладу працы касца, якой земляроб касіў траву свойскай жывёліне.

У польскай мове да жарабяці звярталіся *"кіскіс"*. На Беларусі, у Гарадзенскай вобласці, аўтарам зафіксаваны зварот да кабылы *"кось-кось"*, а да жарабяці *"кузё-кузё"*, альбо *"кузёк-кузёк"*. Апошняя форма сугучна звароту да жарабяці па-літоўску *"kuziukas"*, ці па-латышску *"kuze"*. У дыялектнай славацкай жарабя называлася *kiziak, kiziaczek, kizlak*. Апошняя форма сходна з назвай *"казёл"* ва ўсходнеславянскіх мовах. Заўважана аб падабенстве слоў: лацінскае *catulus* і ўмбрскае *katel*, якія абазначалі *"дзіцяня"* і *"шчаня"*; старажытнаісландскае *haona* – *"казляня"*, *"козачка"*; сярэдневерхненямецкае *hatele* – *"каза"*, швейцарсканямецкае *hatle* – *"каза"*. Была выказана заўвага, што междаметная падзыванне кошкі *"кіс-кіс"* старэйшае не толькі за назву кошкі, але і іншых жывёлін, з якімі звязваюць такія падзыванні. Адносна назвы казы, яе множнага абазначэння, усё тлумачыцца старажытнай культавай роллю гэтай жывёліны. З індаеўрапейскіх глыбінь выява казы, казла і яго міфалагічнае ўяўленне, а таксама іх культавае закланне захавалася ў эпасе многіх народаў. Культавае значэнне каня таксама прасочваецца з далёкай мінуўшчыны. Першапачаткова конь выкарыстоўваўся у якасці культавай жывёліны, а не на працах. Яго прыносілі ў ахвяру з паяданнем мяса забітай жывёліны. У балцкіх народаў, асабліва ў прусаў, ён быў ахвярнай жывёлінай. Шырока вядомы захаванні каней і ў славян. Сабака, як сімвал культавай жывёліны вядома ў многіх народаў свету. Захаванні сабак прасочваюцца на вялікай просторы заселенай індаеўрапейцамі. Даследаванні рэштаў ахвярных сабак у некаторых усходнеславянскіх курганах высветлілі адну асаблівасць: невялікія памеры костак. Значыць, гэта былі сабакі дробнай пароды, альбо шчаняты, ва ўзросце да паўгода. Зыходзячы з ролі гэтых жывёлін у светапоглядах індаеўрапейцаў, адзначанае агульнае паходжанне іх назваў сведчыць аб іх ахвярнай ролі ў далёкім мінулым. Пералічаныя жывёліны маглі выкарыстоўвацца ў якасці ахвяраў і назвы многіх жывёлін і іх мянушкі атрыманы ад значэння "зарэзанага", як прынесенага ў ахвяру.

У мінулым стагоддзі на некаторых тэрыторыях Расіі шпака называлі *кос*. Таксама і чорнага дразда (Melura melura) на Меншчыне звалі *кос*. Дрозд у летапісах называны як *кось*. Гэтыя птушкі адносяцца да двух розных відаў: шпаковыя і драздовыя. У летапісах пры нагадванні дразда сведчыцца, што *"славие же поюще косы же и сое"*. Відавочна, дразды, асабліва пеўчыя, з'яўляюцца другімі за салаўямі лепшымі пеўчымі птушкамі ва Усходняй Еўропе. Па грэцку назва чорнага дразда падобна да стараславянскай. Спевы чорнага дразда падобны да спеваў нашага звычайнага, пеўчага дразда, але больш павольныя і сумныя. У большасці сваёй ён распаўсюджаны і насяляе толькі раўнінныя і горныя лясы Еўропы і Азіі. У грэцкай мове і назва сойкі, ці сарокі падобна па гучанню да гэтых назваў – *(кіса)*, а ў аттычнай – *(кіта)*. Цікава, што ва ўсіх летапісных крыніцах дрозд узгадваецца разам з сойкай і гэта невыпадкова. На нашую думку гэтыя пеўчыя птушкі былі сімвалам журботы і смутку. На некаторых надмагільных плітах, што адносяцца да часоў Рыма, які ўзяў многае ад культуры элінаў, зафіксавана сойка. Верагодна, нейкая індаеўрапейская традыцыя звязвала гэтых птушак, дразда і сойку, з вызначэннем іншага свету.

У некаторых ўсходнеславянскіх мовах певень зафіксаваны словам *"кочет"*. У некаторых частках Беларусі чорных пеўняў з вялікім грэбням і бародкай звалі *кос*. Пісьмовыя крыніцы паведамлялі, што яшчэ ў V стагоддзі славяне прыносілі ў ахвяру пеўняў.

Другая група слоў, што адносяцца да катэгорыі прадметаў і блізка па сугучнасці вышэй адзначаным. У старажытнасці складзеныя ў клець дровы для вогнішча называліся *"кастёр"*. Відавочна, што дровы для гэтага неабходна была рэзаць. Словам *"костёр"* у афенскай у старажытнасці, называўся гарадок. Верхняя частка канструкцыі вежы, яшчэ ў сярэднявечны абазначалася словам "костёр", а ў летапісах вежу называлі *"косътръ"*. Роднаснае слову *"костёр"* слова заходняга паходжання *"касцёл"* (ад лацінскага *castrum*, часцей *castelum*). Яно першапачаткова абазначала ўмацаванне, форт, невялікую цвердзь. Гэтыя словы паходзілі ад слова *castro*, якое мела шырокае кола значэнняў: *паабсякаць, паадрэзваць; абсякаць*. Блізкае па гучанню лацінскае *kanstr* абазначала ўзведзеную пабудову. У сваю чаргу гэтае слова стала асноўнай складовай часткай назваў будаўнічых элементаў у мовах многіх народаў. Дарэчы, беларускае слова *"гостры"* сугучна грэцкаму *(гостраканечны малаток)*. Лацінскае *casa* (домік, хаціна), роднаснае летапісным словам *"коўча"*, *"коўца"*, якія таксама абазначалі невялікія пабудовы: *хаціна, будан*. Гэтыя збудаванні ў даўнія часы таксама павінны былі ўзводзіцца з дрэва адрэзанага. Як бачым, летапіснае *"коўца"* блізкае да сучаснага слова *"куцы"* і абодва паходзяць ад старажытнага этымона *"рэзаць" ("адрэзаць")*. Менавіта, ад найбольш старажытнага значэння слоў *"дрэва адрэзанага"* і паходзяць усе гэтыя словы, што знайшлі шырокае прымяненне ў мовах многіх народаў.

Цікавае паходжанне беларускага слова *"кошт"*. Звычайна яно адносіцца да вымярэння вялічыні платы. Але фармаванне гэтага слова адносіцца да перыяду манетнага абароту. У той час якасць срэбраных і залатых манет на побытавым узроўні выпрабавалася надкусваннем, ці згінаннем манеты заціснутай у зубах. Такім чынам, манета спрабавалася, "надкусвалася", каб адрозніць мяккі метал срэбра і золата ад дадаткаў больш цвёрдай медзі. Выраз *"каштаваць"* ежу таксама можна аднесці да варыянту "адкусвання", "надкусвання". Ад старажытнага слова *"коўшоў"*, (па-расейску *кушать*), паходзіць і вытворнае ад яго слова – *каша*. Гэта яшчэ адна група слоў, якая адносіцца да значэння *"рэзаць"*. Летапісныя *"коусити"* і *"коушоу"* адпавядаюць сучаснаму значэнню расейскіх слоў *"кусать"* і *"кушать"*. Перастаўляючы гукі *"с"* і *"ш"* можна змяніць сэнс гэтых слоў. Два старажытныя словы ў летапісны час мелі даволі развітае сэнсавае значэнне ад *"рэзаць"* да *"адразаць"*. Расейскае слова *"кусать"* асэнсоўвалася як *"адразанне"*, *"аддзяленне"* ад чаго-небудзь вызначаным дзеяннем.

Здаўна з'яўляліся словы, якія атрымлівалі новыя значэнні ад слова *"рэзаць"*, развіваліся. Гэта датычыцца і беларускага слова *кут*. Асноўны сэнс гэтага слова – абмежаваная тэрыторыя нейкай прасторы. Гэта і тэрыторыя, што абазначае частку роднай старонкі, "мой родны кут", і ўнутраная частка паміж двума перпендыкулярна прылучанымі сценамі пабудовы. Інакш кажучы, гэта абмежаванае месца, што аддзелена нейкімі ўмоўнымі ці наяўнымі межамі ў прасторы, ў пабудове. Магчыма, слова *кут* упершыню з'явілася як будаўнічы элемент той часткі пабудовы, што знаходзілася паміж адрэзаных бярвенняў. Безумоўна, што гэтае слова роднаснае старажытным словам *"коуча"*, *"коуца"*, абазначаўшым невялікія пабудовы: *хаціна, будан*. Верагодна, што другой ступенню, ад слова *кут*, з'яўляецца слова *"куцця"*, ежа, асаблівая каша, прыгатаваная для рэлігійных мэтаў. Паводле этнаграфічных звестак тая яна ставілася ў *кут*. І паводле меркаванняў тая ежа, што стаяла ў куце – куцця. Але слова *куцця* магло быць і больш старажытнага паходжання, як і сам абрад паядання куцці, кашы, ад слова *"коусити"*, альбо *"коўшоў"* – *кусаць*, альбо *есці*.

Аглядаючы звароты-мянушкі пералічаных жывёлін, можна канстатаваць найбольш устойлівае захаванне звароту да жывёлін малога ўзросту: жарабя і шчаня. Што тычыцца назвы казы, мянушкі зайца, то ў першым выпадку яна становіцца ўстойлівым абазначэннем жывёліны, а ў другім набывае міфалагічны, казачны характар. Асноўная маса слоў, разгледзеных намі, сведчыць аб іх паходжанні ад двух значэнняў *"рэзаць"* і *"адразаць"*. Але гэтыя значэнні, ў далучэнні да якасці альбо характарыстыкі прадметаў і з'яў, мелі і іншыя значэнні, што асэнсоўвалі дзействы пасродкам іх прызначэння. Напрыклад, магічнага.

У старадаўнія часы ахвяраваннем ўласціва было надаваць магічны сэнс. Ацэньваючы агульныя традыцыі рытуалаў усіх народаў можна канстатаваць прынясенне ў ахвяру маладога і жыццяздольнага. У Звенігарадскім рытуальным комплесе заўважана прынясенне ў ахвяру дзяцей. На ахвярства дзетак у старадаўні час указваюць шэраг казак з вобразам Іванушкі, якога Баба-Яга саджала ў печ. Ацэньваючы магчымасць ахвяраванняў шчанят і дзетак, можна вярнуцца да блізкіх назоваў у лацінскім і ўмбрскім – *catulus i katel*, якія абазначалі *"дзіцяня"* і *"шчаня"*. Успомнім прыназальна-абразлівы выраз да дзетак *"малы шчанюк"*, які ўжываўся ва ўсходніх славянскіх рэгіёнах. Падвойнае падкрэсліванне малога ўзросту *"малы"*, *"шчанюк"*, як сведчанне не нашчадка ад сабакі, а менавіта ўзроставая мерка асобе, сапастаўленая са шчанюком, што нагадвае скрыты сэнс нейкай аддаленай магічнасці.

Ахвярнасць і магічнасць была характэрным для усяго пералічана намі спісу жывёлін. Зарэзванне, як форма ахвяры, пераходзіла, з цягам часу, на зваротны вобраз. Частка з ахвярных жывёлін набыла назву самага працэсу "зарэзвання" і засведчылася у назве жывёлін. Ахвярнасць жывёлін фіксуецца ў міфалогіі і археалагічных даследаваннях. Выведзенае намі вышэй назіранне на куцахвостасць, кароткі, абрэзаны хвост безумоўна важная з'ява. Магчыма, у гэтым выпадку мы можам назіраць перанос ахвярнасці назвы з жывёліны на яго адметнасць. Характэрным прызнакам можа паслужыць уяўная сучаснiку зрокавая "касаватасць" зайца. На працягу многіх стагоддзяў ахвярнасць жывёлін знікла з ужытку і паразумення людзей. Застаўся, закансерваваўся стары зварот, які ўжо асэнсоўваўся іншымі крытэрыямі.

Ахвярны кансерватызм захаваўся ў назвах асобных частак цела жывёлін і людзей. Напрыклад, на пабытовым узроўні ў беларускіх вёсках верхнюю частку задняй нагі закалатай жывёліны называюць *кастрэц*. Вышэй мы разглядалі словы *"костёр"*, *castrum*, набытыя ад значэнняў *"рэзаць"*, *("адразаць")*. Класічным прыкладам ахвяраванняў з'яўляецца Звенігарадскі комплекс. Асобныя часткі і цэлыя касцякі жывёлін, рэшткі чалавечых костак, у большай часткі дзіцячых, парэшткі рук, кісцей, асобных частак шкілетаў, зафіксаваны на капішчах. Пералік такіх назваў як *"кісць"*, *"косць"*, засведчвае нам атрыманне гэтых назваў ад сэнсавых значэнняў *"рэзаць"*, *("адразаць")* тых частак цела, якія ідуць на ахвяраванне. У ахвярнай традыцыі капішчаў Звянігарадскага комплексу зафіксаваны размяшчэнне сярпоў і косаў разам з раздзеленымі касцякамі. Безумоўна, што гэта найбольш старажытная ахвярная традыцыя, якая вызначала захаванне двух супралеглых і адначасова аднародных, у сваіх дзеях, святарскіх каштоўнасцяў: рэжучага інструменту і зарэзанай ахвяры. Гэты момант як раз і з'яўляецца тым вызначальным пошукам у назвах, якія аб'ядноўваюцца старажытнымі традыцыямі ахвярства. Пералічым пісьмова зафіксаваных абазначэнняў ў санскрыце тых паняццяў, што былі пералічаны намі вышэй: *ksura – нож, лязо, castra – нож, кінжал, зброя; kisora – жарабя; hasta – рука; ksu – ежа, яда; kastha – кусок дрэва, палена*. Санскрыцкія словы, што аб'ядноўваюцца адным агульным коранем *ks* сведчаць аб адгалінаванні ад яшчэ больш старажытнейшага індаеўрапейскага пласта.

Я ЎЛЮБЁНАЯ Ў СВАІХ АРТЫСТАЎ

Творчым людзям вельмі складана пісаць пра сваю працу, неяк нават нетактоўна хваліць тое, што зрабіў сам. Але бываюць выключныя моманты, калі чалавека распіраюць высокія пачуцці ад добра зробленай справы, то тады, я думаю, можна сабе такое дазволіць. Мяне можна спытаць, адкуль я ведаю, што тое, што зроблена, зроблена добра, калі сама ў той момант знаходжуся на сцэне?

Мае залатыя!

За 15 год працы з фальклёрным калектывам (15 год споўніцца ў жніўні гэтага года), калі за тваімі плячыма стаіць 20, 30,40 чалавек ад дзяцей, хлапцоў, дзяўчат, мужчын, жанчын і да бабулек з дзядамі, КАЛІ І ЯКОЕ выдалася выступленне, я не проста арыентуюся, я душой адчуваю.

Калі выступленне сярэдняе – няма ніякага задавальнення, калі на сцэне правальваешся з трэскам, то злы на ўвесь свет, а калі выступаеш бліскуча, то ўсіх на свеце любіш. Кантакт з гледачом гэта, як каханне, альбо ён ёсць альбо яго няма.

У канцы гэтага года ў вёсцы Жытомля Гарадзенскага раёна адбылася прэм'ера фальклёрнага спектаклю "Выправы да войска". Спектакль па народных матывах паставіў народны калектыў "Матуліна песня". У галоўнай ролі быў Вова Шыленка – вучань Жытомлянскай сярэдняй школы. У маім калектве Вова не навічок, тут ён можна сказаць з дзяцінства, то песні народныя спявае, то вершы складае, то "Падыспань" з "Кракавякам" танцуе. Малайчына, хлапчына.

І на гэты раз ён мяне не расчараваў, адчуваў сябе ў маім сцэнары, як рыба ў вадзе: і боты салдацкія вывучыўся абуваць, і "Казака" хадзіў у прысядку, і на дзяўчыну Кацярыну пагляддаваў замілаваным вокам. А дзяўчыну Кацярыну таленавіта іграла мілая і абаяльная дзяўчына Таня Кірэня з Верцялішак. Танюша вельмі артыстычная, мае выдатны народны голас, цудоўна ў яе атрымаліся салддацкія прыпеўкі і наогул яна вельмі адказная і самастойная маладая асоба, што асабіста мне вельмі да спадобы. Дай Бог табе шчасця, Танюша!

Сяброўкамі Таццяны на сцэне былі Алеся Розмысла, Таня Бабко і Наташа Галаванава. Калі я ўпершыню за чатыры месяцы да прэм'еры ўбачыла гэтых маладых дзяўчатак, то ў душы ўспляснула рукамі, а заадно падумала, што я буду з імі рабіць, то ўжо і сама не ведаю, яны ж сапраўдныя сарамлівыя навічкі, галава ішла колам, як уклаcці ў іх тое, што я хачу, але дзесьці далёка ў падсвядомасці мне ўзгадвалася маё ўласнае юнацтва ў якім я ўсяго на свеце баялася і саромелася і вырашыла, што ўжо, калі я сама змагла перайсці цераз сябе, то трэба і іншых навучыць, як гэта зрабіць.

У дзень прэм'еры ў Алесі, Тані і Наташы атрымалася тое, што я хацела ўбачыць ад іх, і я ад усяго сэрца віншую дзяўчынак з удалым дэбютам, а заадно і сябе.

Сябрам навабрнцаа на сцэне быў Лёша Кізевіч. Аляксей мой актор з маленства, хлопец вельмі добры, адказны, апраўдаў мой давер і на гэты раз. Другім сябрам будучага салдата Вовы Шыленкі ў нашай праграме быў музыка Саша Елісееў з Абухава. У маёй праграме, як бачыце, поўны інтэрнацыянал: Верцялішкі, Абухава, Жытомля і прадстаўнікі з Горадні прысутнічаюць таксама. Ёсць выраз, што таленавіты чалавек, таленавіты рознабакова. Гэты выраз падыходзіць Аляксандру Елісееву. Саша, я чула, выдатны спарцмен, і ў маёй праграме ён вельмі хутка вывучыў вайсковы рэпертуар, адным словам, удала ўліўся ў Жытамлянскую "Матуліну песню" і дай Бог, каб наша супрацоўніцтва ў творчым плане мацнела і было працяглым.

А цяпер пра бацькоў нашага салдата. Бацькам салдата быў Генадзь Шкрэдаў, а ролю маці выконвала яркая зорка жытамлянскага артыстычнага небасхілу Святлана Грыгор'ева. Дуэт у іх атрымаўся непаўторны, ігралі нават лепш, чым я магла сабе ўявіць, але сёння я чамусьці ўсё часцей і часцей узгадваю шматлікія рэпетыцыі з іх удзелам, на якіх Святлана з Генадзем так перапувасабляліся, так ужываліся ў вобразы сваіх герояў, што кожны новы дубль выклікаў дружны рогат у астатніх атрыстаў, якія прысутнічалі на рэпетыцыі, ад смеху дрыжалі сцены, людзі курчыліся, не маглі ні стаяць, ні сядзець, ад смеху плакалі. Хачу зазначыць, што так бывае ў жыцці майго калектыву часта і густа. У маім жыцці не было ніводнай такой "Смехапанарамы", на якой бы мне хацелася б так смяяцца, як на рэпетыцыях майго калектыву, у прыватнасці з удзелам Святланы Грыгор'евай і Генадзя Шкрэдава.

Дзякую Святлане і Генадзю за тое, што развіваюць Божую Іскру таленту і не даюць ёй згаснуць. Адзін мой сябар, бываючы на таківх маіх рэпетыцыях "з дружным рогатам людзей", аднойчы сказаў: "Ну ў цябе і фальклёр! У цябе сапраўдны народны калектыў! Бо людзі тут сустракаюцца і дзеля таго, каб проста сустрэцца і дзеля таго, каб выразіць сябе ў мастацтве, і дзеля таго, каб станоўчымі эмоцыямі паправіць сваё здароўе".

Але вернемся да спектаклю. У нашага салдата была яшчэ і бабуля – непаўторная Вольга Лукашэвіч, якой даўно за 70-т і якая 15 год выконвае галоўныя ролі ў маіх фальклёрных праграмах і не дазваляе сабе прапускаць рэпетыцыі без уважлівых прычын. Я нізка схіляю галаву перад гэтай сваёй артысткай, жадаю ёй моцнага здароўя і душэўнай маладосці на доўгія гады.

Былі ў нашай праграме і хрышчоныя бацькі салдата. Бацька хрышчоны – Мікола Галаванаў, а маці хрышчоная Крысціна Болбат. Здольнасці Крысціны я ведаю даўно, яна бесперапынна ў мяне на першых ролях, а вось Мікола мяне прыемна здзівіў, рэдка ў маёй практыцы бывае такое, каб расейскія людзі, а (ён расейскі чалавек) гаварылі беларускі тэкст без акцэнту, а вось Мікола Галаванаў схоплівае беларускае вымаўленне "на ляту", гаворыць лепш за многіх беларусаў ды пры тым вельмі артыстычна іграе. Малайчына, Мікола Галаванаў, я ў захапленні ад тваіго таленту.

Ролю будучай "цёшчы" салдата выконвала Надзея Струкова. Трэба адзначыць, што Надзея ў нас артыстка ўніверсальная. За якую ролю яна не возьмецца, ў яе заўсёды і ўсё цудоўна атрымліваецца. Так было і на гэты раз. Я вельмі задаволена Надзеяй, якая сваімі здольнасцямі нясе радасць людзям.

Скажыце вы мне, людцы добрыя, якія ж гэта выправы без музыкантаў? У нас была сапраўдная вясковая музыка. Галоўны музыкант – баяніст Уладзімір Пузыня – верны і надзейны чалавек, правая і левая мая рука, яму дапамагаў таксама на баяне Саша Елісееў, на праніку граў Саша Скорб, а на капытках Мікола Полу-дзень, капыткам дапамагалі бубен, галагоны, трашчоткі, адным словам, музыка ў нас на выправах была па-сапраўднаму вясковай, шкада толькі, што не ўсе маглі яе пачуць і, яшчэ лепей, пад яе патанцаваць.

Як і на ўсяляkіх выправінах да войска, так і на выправах у Вовы Шыленкі мы ўсе сядзелі за сталом, мёд-віно пілі і яшчэ закусвалі. А як вядома, усялякую закуску гатуюць гаспадыні. Гаспадыняў у нас было больш, чым трэба, паўвёскі кабет сабралася, бо надта ўжо былі хуткімі выправы, сёння сказалі, а пасляЗаўтра трэба было адыходзіць. За гаспадыняў у нас былі Тарэса Адамовіч, Галіна Міклашэвіч, Антаніна Майко, Зінаіда Краўцэвіч, Галіна Пячонава, Раіса Мышкевіч, Тамара Разнічэнка, Дыяна Пузыня, Святлана Рагоўская. Спрытныя, трэба сказаць, былі гаспадыні, маладыя, паваротлівыя, такую ежу згатавалі, што нават пасля спектакля не хацелася адыходзіць ад таго стала. У гэты салдацкі вечар вельмі пранікнёна для маладога жаўнера і яго дзяўчыны спяваў "Залаты голас" "Прагрэсу" – Антаніна Майко.

Такое бывае вельмі рэдка, можа толькі на прэм'еры і бывае, калі артысты адчуваюць усёй істотай адзін другога і залу з гледачамі адначасова і гадзіна творчасці на сцэне праплывае на адным дыханні: лёгка, ярка і прыўзнята, можа гэта і ёсць тое, што называецца Натхненне – Подых Бога на нашы душы, калі яно так, то няхай гэта здараецца з усімі намі, як мага часцей.

Тарэса Адамовіч.
Гарадзенскі раён
Верцялішкі.

МАЛАДАФРОНТАЎСКІ СПЕЦНАЗ РЫХТУЕЦЦА ДА ПРЭЗІДЭНЦКІХ ВЫБАРАЎ

У самым пачатку вясны 2001 году, на ўрачыстым паседжанні на Варвашэні адбыўся Трэці выпуск Ды-джэяў "Адраджэньня". Дзесяць пераможцаў Ды-джэйскіх курсаў, якія праходзілі навучанне на працягу 4 месяцаў, атрымалі адпаведныя сэртыфікаты і прапановы прыняць удзел у правядзенні маладафронтаўскай кампаніі выведу моладзі на прэзыдэнцкія выбары 2001 году.

Праграма курсаў уключала спецыяльныя тэсты, сэмінары па тэхналогіі шоў і масавай псіхалогіі вядзення кампаніі і сустрэчаў з моладдзю, тэорыі сістэмаў і PR, нацыянальнай ідэі. Навучэнцы прайшлі выпрабаванні ў арганізацыі шоў, дыскатэкаў і іншых сферах дзейнасці. Тым не менш галоўны акцэнт быў зроблены не на тэхнічнай падрыхтоўцы, а на духовай сутнасці Адраджэння, на канцэпцыі "Беларуская форма – хрысціянскі змест".

У конкурсных семінарах у сезоне 2000-2001 удзельнічала больш за 50 чалавек, але толькі дзесяцёра з іх здолелі прайсці ўсе выпрабаванні, набраць адпаведныя рэйтынгі і ўвайсці ў эліту "духовага спэцназу", як называюць DJ-яў самі маладафронтаўцы.

Сярод пераможцаў сёлетніх ды-джэйскіх курсаў – чэмпіён Беларусі па пажарным спорце ў камандным заліку Іван Тамашэвіч, уладальнік 1-га месца на рэспубліканскай гістарычнай алімпіядзе, 16-гадовы эрудыт Сяржук Васільеў, навучэнец ліцэю пры БДУ; 18-гадовы эколаг Андрусь Сяркоў і 16-гадовы сакратар Управы Маладога Фронту Аляксей Талстоў, кіраўнік Партызанскай рады Маладога Фронту Дзяніс Мархаток і спявачка хору ў Чырвоным касцёле Інга Аляксеенка. Лідэрам DJ "спецназу", набраўшы 411 балаў, стаў 17-гадовы Павел Патапаў – дарэчы менавіта ягоны фотаздымак са сцягам: "Любові! Свабоды! Пераменаў!" на 14 лютага абышоў усе газеты.

Увогуле, паводле праграмы "Ды-джэі Адраджэньня", распрацаванай тры гады таму і выдадзенай у адпаведным зборніку, падрыхтавана ўжо больш за 30 спецназаўцаў, здольных праводзіць дыскатэкі і "Шоў Беларушчыны", арганізоўваць масавыя мерапрыемствы й працаваць з моладдзю ў палітычных кампаніях. "Мы рыхтуем такіх людзей, якія дапамогуць сённяшняй беларускай моладзі адчуць родную зямлю пад нагамі і Бога па-над сабой – гаворыць кіраўнік трэнерскай групы Павел Севярынец – таму напярэдадні вырашальных выбарчых падзеяў 2001 году ды-джэі прызваныя выконваць ролю ўдарных камандаў".

Дарэчы, тэхналогіі Ды-джэйскіх курсаў стануць базавымі для шматлікіх семінараў "Зрабі прэзідэнта", запланаваных Маладым Фронтам на гэтую восень перад прэзідэнцкай кампаніяй.

Тэлефоны для дадатковай інфармацыі:
264-18-45 Павел Севярынец,
263-99-90 Аляксей Шэін.

Літаратурны музей на экскурсійным маршруце

У экскурсійны маршрут пабытоўцаў санаторыя "Прыдняпроўскі" Рагачоўскага раёна далучылася наведванне літаратурнага музея педагагічнага вучылішча. На пачатку ён ствараўся, як музей пісьменнікаў-землякоў, але з цягам часу пашырыўся і стаў літаратурным музеем паэтаў і пісьменнікаў Беларусі, у якім сёння 5 тысяч экспанатаў.

На здымку: загадчык музея Васіль Дружкоў з памочнікамі -- навучэнцамі педвучылішча і намеснікам дырэктара вучылішча Тамарай Данілавай за абмяркоўваннем новых паступленняў.

Фота Сяргея Халадзіліна, БелТА.

Рэдактар Станіслаў Суднік

Заснавальнік: ТБМ імя Францішка Скарыны.
Пасведчанне аб рэгістрацыі: № 83 ад 28 чэрвеня 1996 г.
Адрас рэдакцыі: 220005, г. Менск, вул. Румянцава, 13.
Адрас для паштовых адпраўленняў: 231300, г. Ліда-2, п/с 7.
E-mail: ns@lida1.lingvo.grodno.by

Рэдакцыйная калегія:
Людміла Дзіцэвіч, Алесь Гурыновіч, Ірына Марачкіна, Леакадзія Мілаш, Язэп Палубятка, Алесь Петрашкевіч, Уладзімір Содаль, Станіслаў Суднік, Павел Сцяцко, Алег Трусаў.

Аўтары цалкам адказныя за падбор і дакладнасць прыведзеных інфармацыі
Газета надрукавана ў Лідскай друкарні. 231300, г.Ліда, вул. Ленінская, 23.
Газета падпісана да друку 14. 05. 2001 г.
Наклад 4900 асобнікаў. Замова № 1230.
Падпісны індэкс: 63865.
Кошт падпіскі: 1 мес.- 242 руб., 3 мес.- 726 руб.
Кошт у розніцу: 70 руб.